

KATONADOLGOK A KURUCZVILÁGBÓL.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Egy rajzmelléklettel.

Tudományos irodalmunkban hézag betöltésére hivatott és már eddig is jelentékeny sikert ért e becses szakfolyóiratnak mindjárt a legelső füzetében volt szerencsém ismertetni a múlt századi, II. Rákóczi Ferenc-féle magyar nemzeti hadseregnek úgy általános jellegét s katonai értékét, valamint szervezetét, fegyvernemeit, harczászati tagozatait, beosztását, létszámát. (Ezen czikkre, a Rákóczi-korról szólván, mindenkor mint alapvetőnek lenni törekvő tanulmányra kell visszautalnom, ismétlések elkerülése végett.) Megjelenése után nem sokkal, — még ugyanazon 1889-iki évfolyamban, tüzetesebben mutattam be e hadseregnek legkevésbé ismert fegyvernemét, a tüzérséget. Utóbb pedig — egyes speciális tárgyú tanulmányokat és katonai ügyiratok közlését hallgatással mellőzven — az 1891-iki évfolyamban juttattam napvilágra egy terjedelmesebb czikksorozatot a Rákóczi-hadsereg ezredeinek hadi felszereléséről s tényleges létszámairól a különböző időkben és változó hadviszonyok között.

Most ezeknek s úgy szintén a következő évfolyamokban foglalt kuruczvilági közleményeimnek folytatásául, és az említett nemzeti hadsereg különféle állapotainak, a fegyveres szolgálat sokfajta ága-bogainak további ismertetéseképen egy, talán nem érdek nélküli *katonai potpourri*-val: hadvezérekre, tisztikarra és legénységre, tábori rendtartásra, katonai fegyelemre, erődítésekre, hadjáratí tervekre és taktikai beosztásra, nevezetes hadi eseményekre, a fegyverzetre, felszerelésre, lovasításra, élelmezésre stb. vonatkozó, mind csupa *eredeti* s mostanáig kiadatlan forrásokból meritett — közleményekkel kívánok kedveskedni. Nem akarnak ezek teljesen föl-

dolgozott s egymással szoros szervei egységet képező tanulmányúl tekintetni, — hanem inkább olyan könnyedébb fajta vázlatok gyanánt szolgálni, a minőket a régi szakiró, más, nagyobb szabású munkáihoz való bűvárlatai folyamában, mintegy szórakozásúl — de mégis bizonyos rendszer szerint — válogat és ír össze. Azonban ezek a korbéli egység, szellemi és tárgyi rokonság kapcsaival fűződven egymáshoz, s a közlő bevezetéseivel, magyarázataival és felvilágosító jegyzeteivel lévén kísérve mindenütt, a hol a kortörténetében talán nem elég jártas olvasónak tájékoztatása, valamint a nyújtott képnek a kellő helyre beillesztése igényli; mindezeknél fogva — úgy véljük, — hogy e szerény igényekkel föllépő, de erdei számóczaként frissen szedett, zamatos magyarságú kurucz táborig csemegék nem fognak rosszul ízleni. Gondunk lesz arra is, hogy t. olvasóinknak a diákos őseinktől annyira kedvelt latin mondatokban ne vássék el a foguk: s azért csupa *magyar nyelven írott* adalékokat szemelünk ki; ha pedig — a mi a régieknél elkerülhetetlen — előfordul is itt-ott a szövegben, vagy a címiben, bevezetések és befejezésekben néhány diák szó avagy mondat: ezeknek (vagy legalább az ismeretlenebbeknek) jelentését odateszszük zárjel között melléjük magyarul.

Eképen aztán a hajdani kurucz és a mostani honvéd majd csak megértik egymást! . . .

I.

EGY GENERÁLIS TÁBORI KÉSZLETE, 1703.

Miután a spanyol örökösödési háború kitört, s a Bourbon-és Habsburg-háznak versengése a főhatalom birtoka fölött egész Európát lángba borítá, — I. Lipót császár és király haderejének szaporítása végett hazánkban is 8 huszár- és 4 gyalogezred sürgős felállítását rendelé el. A törzs- és főtisztek kineveztettek, a hadállító kerületek kijelöltettek, s a toborzás, vagyis inkább katonafogdosás és fölszerelés, teljes erővel megindult országszerte. A katonafogdosás, — mondjuk; — mert bizony a nemzetünket nem érdeklő, sőt annak fejlődési föltételeit hátráltató idegen ügyért ide-

gen országokban vérüket ontandó ezen ezredekbe csak igen kevés legény állott be önként: a legtöbbet kötéllel fogdostatták össze a vármezek, erővel bujtatták mondúrba, s erőszakkal hajtották el csapataikkal külső tartományokba a toborzó tisztek és új ezredtulajdonosok.

Oka pediglen e jogos vonakodásnak az vala, hogy ama 12 ezred fölállítását s az azokba való katonaszedést *nem az országgyűlés szavazta* meg. A zsarnoki természetű I. Leopold ugyanis, fiának I. Józsefnek ifjabb királylyá választatása és koronáztatása óta, — melyet az irtóztató eperjesi kín- és vérpad iszonyai előzének meg, — tehát immár *tizenhat év óta* épen nem tartott országgyűlést; hanem koronázási esküjének megszegésével, az alkotmányt sarkaiból kivetvén, Magyarországot fegyverrel hódított tartománynak jelenté ki, s a birodalmi egységet, németesítést és katholizálást életcéljaiul kitűzött mindenható főministere Kollonics cardinál tervezetének életbeléptetése mellett önkényuralommal kormányzá a szabadságszeretethez szokott magyar nemzetet. Az adókat a bécsi cs. kir. udv. kamara vetette ki a szerencsétlen, elnyomott és kizsartott országra, s a hadjuttalékokat a cs. kir. udv. hadi tanács. Ehhez járult még tömérdek egyéb törvényellenes, magyar- és protestáns-üldözö intézkedés, jogtiprás, zaklatás.

A mindezek következtében vérig elkeseredett lakosság duzzogva túrt sorsát, — de az elfojtott hangulatból is kitetszik vala már, hogy nép és nemesség csak a kedvező alkalmat várja, hogy ősi alkotmányának visszavívására fegyvert ragadjon. Ezen alkalmat, a színültig telt keserű pohár kicsordulását, épen az említett erőszakos katonafogdosás adta meg, mely az 1703-ik év elején az egész országban, a fegyver alá termett ifjúság ellen tartott valóságos hajszával indult meg. E fogdosás elül azonban a fiatalság az erdőkre, puszták mocsaraiba menekült, s ott némely volt Thökölyféle tisztek vezetése alá adá magát. A fölfogadottakat és összefogdostakat pedig az ezredállító helyeken fölszerelvén, fölfegyverezvén s a huszárokat meglovasítván, — azonnal megindították tiszteik kisebb-nagyobb csapatokban illető regimentjeik után, ki az országból, a Rajna vagy Po melletti harczterek felé. Csakhogy a daczos fiúk még az útból, minden éjjel, minden állomásról annyira visszazökösének, hogy némely szállítmányt ki sem lehetett vinni;

ötször-hatszor is összegyűjték, — még is csak elszéledt. Mások viszont már külföldről menekültek haza, így pld. a később oly nagy hírűvé vált *Ocskay László*, a br. Ebergényi-huszárezredből egy csapattal Filippburg alá. E fegyveres katonaszökevények aztán szanaszéjjel kóborolva dorbézolának a falukon, vagy pedig az alföldi pusztákon mind nagyobb csapatokba verődtek össze, pld. *Borbély Balázséi*. De a legtöbben a beregi és szathmári erdőségekben gyülekező menekült pórlegényekhez csatlakozának, kiknek élén a szintén katonai besoroztatás elől bujdosó *Esze Tamás*, Rákóczi-nak sóval kufárkodó tarpai jobbágya s *Kiss Albert* volt Thökoly-féle hadnagy, néhány hasonló társukkal álltanak. Eme kétségbeesett vakmerő emberek küldöttek azután titkos követséget a bécsi udvar üldözései elül Lengyelországba vonult, fényes nevű ifjú *II. Rákóczi Ferenczhez* és gr. Bercsényi Miklóshoz, fölkérvén e bujdosó főurakat: jöjjenek vissza a hazába s álljanak a már forrongó nép élére, mely lázas türelmetlenséggel várja őket, s részben immár fegyvert is ragadott.

És május 22-kén, a beregszászi országos vásáron kitűzték a «*Pro Libertate*» zászlókat; Rákóczi, Bercsényi francia pénzen fogadott lengyel csapatokkal átlépték a vereczkei szoroson a határt; a fegyvert fogott felső-tiszai magyar és orosz nép — Rákóczinak munkácsi s Bercsényinek unghvári jobbágysága — örömrivalgva özönlött eléjük; a zavadkai kurucz táborba nyargalának Ocskay, Borbély Balázs szökevény huszárcsapatái is, reguláris hadvonulással. És ezzel kiütött a sebesen futó lángként terjedő — mert a közelégületlenség viharától rohamosan élesztett — «*nagy gyulladás*», mely föltartóztatlanul rohanván végig az országon: karácsony tájra már Bécs kapuiig vivé Rákóczi, Bercsényi rettegett nevét.

E hazai fölkelésnek a Rajna felé vonuló új magyar ezredek katonasága már a nyár, vagy kora őszy folyamán hírét hallván: tisztestől, csapatostúl, fegyverestől fordulának vissza, és tértek haza részint még újtökből, részint pedig már a táborokból, hogy hazájok szabadságának kivívására Rákóczi zászlaihoz sorakozzanak ők is. S ezekből vált a fejedelem legvitézebb katonasága. A kik pediglen épenséggel módot nem lelhetének a távol földről a hazajutásra: azoknak nagy része a Rákóczival szövetséges francziák-

hoz és bajorokhoz szökött át, és lőn ott — saját huszárcsapatokba beosztva — «*francia kuruczczá*», vagy «*bajor kuruczczá*», — közöttük még egy ezredtulajdonos is: *Mihályi Pál Deák*, s több főtiszt, mint Kökényesdi *Vetéssy László*, egy *br. Zay*, — későbben *Salamonfai Ráttky György* ezredes, stb. stb.

A rajnai, belgiumi és olaszországi harczterekre hurczolt magyar katonaság száma ekképen annyira lefogyott, hogy a 8 huszárezredet *kettőre* (a mostani 3. és 9. számúak) és a 4 gyalogezredet *egyetlenegyre* (a mostani 51. számú) kellett reducáltatnia Lipót császárnak. Még ezek is alig állottak (volt idő!) 3—400 emberből a huszárok s 7—800 főből a hajdúk.

E föntemplített nyolcz huszárezred egyikének tulajdonosa Gombosfalvi Báró *Gombos Imre* cs. kir. altábornagy, különben Sáros vármegyei birtokos vala. Ezrede is Sárosból, Szepesből, Abaújból, Tornából alakult, s a francziák által ostrom alá fogott *Landau*, Rajnán túli vár fölmentésére rendelt neustadti cs. hadtesthez vezényeltetett. E Gombos-féle huszárezredben volt svadronyoskapitány Sárosmegyének egyik leggazdagabb főura, az ifjú, vitéz és kalandos, de a mellett egyúttal költői természetű báró *Palocsay György*, Palocsa és Dunavec (Nedecz) várának, a szepesi Eörnek (Néhere) s a Fejér vármegyei Tordacsnak ura; édes anyjáról *br. Károlyi-vér*, a híres báró (utóbb gróf) *Károlyi Sándor* testvérnénjének, *Judithnak* fia. — Az előkelő mágnás fényes fölszereléssel indult a távoli csataterekre. Azonban a hadi szerencse *ott*, hazáján kívül, nem kedvezett neki. Különösen okt. 15-én a landaui ostromló táborból Neustadt felé kicsapott erős francia osztálynak sikerült a magyar huszárezredeket (*négy* volt *ott*!) törbe csalni s úgy bekeríteni, hogy a híres *Csonka bég* ezredet (a volt budai vicze-pasát), s *Lipthay András* őrnagyot 26 főtiszttel és néhány száz közvitézzel együtt elfogták, továbbá egész vérfürdőt készítettek huszáraink közt, a melyből *Palocsaynk* is csak nehéz lösebbel tudott a Rajna síkja felé jó paripáján elmenekülni.¹⁾

Az elfogott magyarok közül *Csonka béget*, mint török renegátot,

¹⁾ L. a neustadti harc verses leírását magától *br. Palocsay György*-től, *Thaly Kálmán*: «*Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor Irodalomtörté-
hez.*» II. köt. 21—30. ll.

a francziák kiadták a szultánnak, a ki aztán a szerencsétlen férfit zsákba varratva a tengerbe dobata. Liphayt később kicserélték, — de a kisebb tisztek és a legénység legtöbbször «francia kurucz»-czá lön. E neustadti súlyos vereség következtében Gombos generális uramnak igen «*elfogyott a regimentje*», melyből másként is nem kevesen hazaszökdöstenek már. Mivel pedig ezalatt odahaza Rákóczinak áradatként szaporodó csapatai óriási haladást tettek, már Debreczent, Szólnokot, Korponát, Lévát és a bányavárosokat elfoglalták s a Vágig nyomultak elő: a megriadt bécsi udvar zavarában fűhöz-fához kapkodott ellenök; fölkeltette a határőrvidéki ráczokat és horvátokat, a még csendes dunántúli és dunamelléki vármegyékben ellenfölkeléseket igyekezett szervezni, — mindezek támogatására pedig kivezényelt a passauai cs. táborból 5000 reguláris német hadat, gr. Schlick lovassági tábornok alatt, hogy a föntebbiekkel egyesülve, a kuruczokat verje le.

Schlick meg is indult sietve; és hogy az ellenfölkelések szervezésével jobban boldogulhasson: maga mellé vonta gr. Koháry István, *br. Gombos Imre*, gr. Forgách Simon, Bottyán János és gr. Esterházy Antal magyar származású tábornokokat s ezredeseket, — a kik el is követtek minden kitelhetőt.

Gombost a Rajna mellől sürgősen hívták le; úgy, hogy a tábornok minden málháját, paripáit, társzekereit odahagyva, csak könnyűszerrel indult el, — mielőbbi visszatérést remélvén. Az ő feladata volt volna Felső-Magyarország fegyverre keltése a kuruczok ellen, (a melytől ugyan elkésett!); továbbá ugyanott a saját; huszárezrede kiegészítésére pótcapatokat kellett volna gyűjtenie, azután Landauhoz vezetnie, — hanem ettől még jobban elkésett. Kassára ugyan még bejutott valahogyan, — de ki már nem jöhett többé sehogy. Schlicket pedig és vezértársait Bercsényi a zólyomi döntő csatában (nov. 15.) úgy megverte, hogy csak éjjel, futva s a kuruczoktól a hegyek közt jól megpuskáztatva, összes tábori podgyászukat odavesztve, menekülhetének el Bajmócz vára alá, és ott a Beszterczebányáról a vesztett csata hírére megfutott gr. Schlick maradék vértés-lovasaival egyesülve, a Vágon túl, Pozsonyhoz. Mire az ország egész az ausztriai és morva szélekig meghódola Rákóczinak s fegyvert fogott mellette. Az ellenfölkelés hadai, sőt még magok a tábornokok közül is Forgách, Esterházy, Bottyán

kuruczokká lőnek. Schlicket a vezénylettől persze, hogy elcsapták, — de az már mit sem használt; a fenékkal fölfordult állapotokat maga a személyesen Pozsonyba sietett *Savoyai Jenő* sem bírta talpra állítani.

A Neustadtnál megsebesült Palocsay ezalatt a Rajna mellől biztosabb helyre: ezrede törzsének «svábországi» (Svévia) téli szállására vitetvén magát, ott gyógyíttatta súlyos sebeit. Az otthoni állapotok azonban nem hagyták nyugodni igaz magyar szívét: vágyott ő is fegyverrel szolgálhatni hazáját. Lehet, hogy ekkor már vitéz kurucz tábornok nagybátyjától, Károlyi Sándortól, is kapott titkos úton hazaszólító levelet. Elég az hozzá: a huszárszázados bejelenté úgy a fővezérségnek, mint ezredtulajdonosának, hogy ő sebe miatt többé nem szolgálhat, s elbocsátó- és útlevelet kért sárosmegyei birtokaira. Nem lehetett megtagadni tőle. Gombos pedig — kinek nem volt többé reménye ezredéhez visszajuthatni, s még kevésbé a kuruczokat legyőzni, — fölkéré Palocsayt, hogy ha már az Imperiumból alájön: hozza le magával *az ő tábori málháit is, paripáival, lovászaiival, társzekereivel együtt*, valami egészen biztos helyre; ha Prága felé veszi útját, tehát oda, paripáit pedig haza, Gombosfalvára. Bátran reábizhatta a nagy vagyonú főúrra és lovagias jellemű katonára! . . .

Palocsay, a mint hegedező sebének állapota engedé vala, lázasan készült és indulandó volt hosszú útjára, az édes haza határai felé. Svévia tartomány Buch nevű városkájában vevé át, ezrede hadbírájától, Baranyay Páltól készített pontos lajstrom szerint tábornokának magával viendő holmiit. Ezen érdekes lajstrom megmutatja: *minő tárgyakból, eszközökből, szerekből állott akkor egy altábornagy tábori készlete? hány paripája volt? stb.*

1.

«*Anno 1703. die 20. Decembris.* Midőn Magyarország felé kapitány Palocsay György Uram ő Nagysága indult volna: ilyenképpen Meltóságos Generális Gomboss Imre Uram ő Excellentiája partikája és marhái kezében präsentáltattanak.

1. Egy fejer ládában találtatott violaszínü egy selyempaplan. Két kópia-vas. Egy kék, aranyvirágos czafrag (*csótár; nyeregtakaró*). Egy vörös fajlandis (*posztó neve*) nadrág. Egy fejer reczés lepedő.

Egy pár vidrakeztyő. Egy darab kék, angliai posztó; a két vége pecsétés. Egy kék, nyusztos kalpag. Zöld csapka. Egy pár fejéruha. Item, más pár fejéruha. Egy pamutos törölköző kendő. Egy pár vörös karmazsín csizma. Egy ezüstös, majezos lóding, (*tölténytartó*). Három háló-söveg. Item, egy új lódingtartó, varrott szíjjal és egy új tarsoly, kék. Egy aranyos, vörös kalárisos és tirkises (*türkiskövekkel díszített*) kantár, szügyelöstől. Egy fasciculus (*csomag*) levél. Egy vörös iskátulácskában 26 ezüst, aranyos, dolmányra való kapocs. Rostilos (*áttört mivű*) 22. Ezüst aranyos gomboska 19, makkal. Egy nádpáczára való ezüstmarkolat. Egy ezüst-reliquarium, (*ereklyetartó*). Egy csipkés nyakravaló, slájeres. Két zsebbevaló, fehér csipkés kezkenő. Egy krakai, asztalra való abrosz.

2. Kis fehér lábában egy fehér zabola. Egy bicsak. Egy olló. Egy csont puskapor-palaczk. Két ezüst sőtartó. Egy üres győsző (*tűsző; deréköv*). Egy rossz koppantó. Három koczka, (*játszani*). Egy ezüstös tajtékpipa, szárostól. Egy fehér csont (*elefántcsont?*) tubáktartó.¹⁾ Egy ezüst fülvájó. Egy fasciculus levelek; ugyan más fasciculus levél. Két fésű. Egy darab vörös bársony, egynihány szál selyemmel. Fótnak való két darab hajszinű matéria. Borotválni (értsd: *borotválkozni*) való fejéruha. Egy fehér, paplanra való lepedő. Más, ágyra való lepedő. Egy német (= *szük újjá*) ing. Két háló-söveg. Egy krakai abrosz. Egy vörös pamutos törölkező kendő. Kilencz pamutos asztalkezekenő. Egy ezüstös ocularé, pecsétéstől, (l. *alább*). Három zöld tabit (*kelme neve*) párnaháj. Egy vörös, varrott párnahaj. Öt kristály-öveg pohár. Tizenkét ezüstkanál. Tizenkét ezüstös nyelű pár kés. (Kés és villa együtt=*pár*.)

3. Harmadik fehér lábában. Huszonnégy óntányér. Négy kis óntál. Nagyobb nyolcz óntál. Még is nagyobb két óntál. Hat ócska óntál. Egy óntálnak való karika.

4. Egy fehér láda, melytől Potturnyay István Uramnál marad a kolcs. Egy kis pinczetokocska, aqvavitástól, (*égett bor*).

¹⁾ Azon korban a katonák is nagyon tubákoltak. Így pl. a híres *Savayai Jenő* hg. oly szenvedélyes tubákos vala, hogy páncél fölötti kabátjának zsebjei egyikét minden reggel megtöltette sárga, a másikat fekete burnóttal, s még a csaták tűzében is mindegyre szippantott. Azt tartották: tubákolás közben jönnek a jó gondolatok, mert tisztúl az agy.

5. Tizenegy nagyobb és kisebb egybejáró (*egymásba illesztetű*), fedelestől, rézkondér. Négy réz-serpenyő. Egy borsoló ládácska. Egy vasnyárs. Egy Vörös-György, (*nyársat forgatni való állvány*). Egy vaskanálka. Három dőbönkében magyarországi tőrő. Egy ezüstös kard, mely szegény Praeter kvártélymesteré volt. Egy régi munkájú, aranyos, csontos, tűjeséres karabény. Egy kötés fejér papiros.

6. Egy zöld párnazsákban nyolcz pár pisztoly. Egy matrác. Három vég vastag vászon. Egy kék derékalj, három vánkossal. Négy fekete söveg. (*Hajdúk, csatlósok viselték.*) Ágyra való matrác. Egy szőnyeg háta.

7. Egy vírcse-szűrű paripa, ezüstös nyergestől, parasztos (*síma, díszítések nélküli*) szerszámostól, fekete medvebőrestől; kin pár pisztoly.

8. Egy szög szűrű paripa, ezüstös nyergestől, vörös csujtárostól (*csótár*), parasztos szíjszerszámostól; kin egy fél pisztoly.

9. Egy fekete paripa, ezüst-aranyos nyergestől, paraszt-szíjszerszámostól és medvebőröstől; kin egy pár pisztoly.

10. Más barna ló, lovász-nyergestől, pár puskástúl.

11. Egy pej pajzán (=paraszt) ló, lovász-nyergestől, pár puskástúl.

12. Egy szürke pajzán ló, lovász-nyergestől, szerszámostól, pár puskástúl.

13. Egy más, szürke pajzán, lovász-nyergestől, fél-pisztolyostúl.

14. Egy barna pej pajzán, nyergestől, fél-pisztolyostúl.

15. Egy fejér szűrű öszvér, maga nyergével.

Actum in Svevia in oppido Puch, Anno et die ut supra. (Kelt mint fönt, Svévia Puch mezővárosában.)

Paulus Baranyay,
Incltyi Regiminis Gombossiani
Auditor m. p. P. H.»

(Eredeti, egy íven írva.)

Mint ez a jegyzék mutatja, Gombos tbk. három harcparipát tartott a maga használatára. A többi csak lovásziparipa volt. Bottyán kurucz tbk. csak kettőt szokott a csatákba vitetni: egyet, a melyen űlt, és a másikat, melyet vezetéken hordoztak utána. Híres paripái valának a «*Fakó*» s a «*Csepregi*». Gróf Bercsényi fővezér ellen-

ben — ki a szép, délczeg és sebes futó paripákban igen gyönyörködék — rendszeren *kilencz*, dúsgazdag fölszerelésű paripát vitetett maga után, mind a saját használatára, táboraiiba.

Palocsay, a fönt lajstromba vett holmikkal decz. 20-án Buchból átmenvén saját szállásába, a Duna forrásainál fekvő Redlingenbe, innét indula el 22-én teljes kíséretével hazájába, még pedig Württembergben, Bajorországon, Csehországon keresztül Prága felé. Fennmaradt pontos menetterve, sajátkezüleg írva, — melyet érdekesnek vélünk — különben is rövid lévén — közölni.

2.

«*Indultam Duna-melleykirül Redlingibül 22. x-bris 1703-ban, honnét marsutom ez szerint következik.* — Redlingen, Emingen [*Scábország*], Hanberk, Filstete, Tiglifret, Fraustete; itt háltam elsőben. Oberstete, Mitlistete, Krasenkstinde, Horta, Tauhe, Pilinge; itt háltam. [*Witemberg kezdődik.*] Ritlinge, Mitlistat, Nekar-Truslinge, Tolfinge, Krenchingen, Najhause; itt háltam. Rosztok. Oxlefelden, Stukart [*Stuttgart*]. Ehhez Redlinge kilencz mélföld. Innét marsutom volt: Stamen; itt háltam. Peske; itt foly Nekker-Izne vize. Szunthaj; itt háltam. Erlebach [*Vitembergia*]. Holprum; itt foly Nekar vize. Ehhez Stukart öt mélföld.»

És itt, *Hallbrunnál*, meg kell egy kissé állanunk. E város falai között ugyanis Palocsay, Gombos tábornok portékáinak *egy részét* biztos kezekbe tehetvén le, hátrahagyta, a mint maga nagy pontossággal (és pedig tüzetesebben, mint Baranyay) jegyzékbe vevé, hogy *melyeket?*

3.

«*Anno 1703. 27. x-bris.* Méltóságos Generális Gombos Imre ő Excellentiája Halprumba letétetett portékájának Memoriálisa következik ez szerint.

1. Egy nagy fehér láda, kin Méltóságos Generális Uram pecsétje. Abban vagyon két kópia-vas; egy veres, üres iskátulácska; egy fehér zabola; egy fehér csont puskapor-palaczk; egy üres gyűsző; egy koppantó; három koczka; főtnak való egy darab hajszin matéria; öt kristály-üvegpopohár; egy vég kék vászon; egy reczés, fehér felső lepedő; két paraszt-varrásos felső lepedő; két alsó lepedő;

négy pamutos kendő; két parasztkendő; két abrosz; egy csomó czérna; nyolcz fejérsipkés ing; hat fejér lábravaló; öt lábravaló kötő; öt fejérsipkés kezkenő; egy *Pázmány-könyv*. (Alkalmasint Pázmány Péter híres imádságos könyve, a Kempis Tamásféle.) Egy hajszin matéria dolmány; két csomó puskapor; egy csomó gyömbér; hét pár paraszt-kengyelvas; egy kálmán (*kármán*) zabola; egy böriszákban (= *börtarsoly*) kvártélymester írási; két irott, kvártélymester könyve. Egy veres czérnával varrott zacskóban kvártélymester portékája. Item, kvártélymester kék köves, lóra való kantára és szügyellője. Gombos Gábor holmi aprólék portékája.

2. Más fejér ládában 24 óntányér, 4 kis óntál, nagyobb 8 óntál, mégis nagyobb 2 óntál, 6 ócska óntál, egy óntálnak való karika; egy kis pinczetokocska, aquavitástül.

3. Tizenegy nagyobb és kisebb egybejáró, fedelestől, rézkon-dér; 4 rézserpenyő; 1 borsoló ládácska; 1 vasnyárs; 1 Veres György; 1 vaskanálka; egy kötés fejér papiros.

4. Egy zöld párnazsákban hat pár pisztoly; egy matrác; 3 vég vastag vászon; egy kék derékalj, 3 vánkossal; 4 fekete süveg; ágyra való matrác; egy szőnyeg háta. Egy nagy üres fejér láda; egy kis üres fejér láda. Négy kerekű vasas, fedeles szekér.¹⁾

5. Az magam deszkás, fedeles felszekerem, egy nagy dupla sátorom, kinek belől apró virágos matériája vagyon, sátorfáival együtt. Ugyanazon sátoromnak nagy felső karimája vagyon. Egy törökországi szótt szőnyeg. Két hám. Egy üres ládám.»

Mi okból hagyta Hallbrunnban Palocsay eme saját portékáit is? Nem tudjuk. Talán a könnyebb útazhatás kedvéért, és valamelyik tisztjét megbízá, hogy ezeket utóbb utána szállítsa, avagy alkalmilag adja el, és majd az árával számoljon be, ha maga is lejő Magyarországba. Egyebet nem gondolhatunk. Gombos tbk. holmiinek egy részét pedig kiválogatván, magával vivé tovább, Prágába. Ezekről két lajstromot is írt sajátkezűleg; az egyiknek

¹⁾ Ebből az ökröket Palocsay Hallbrunnban eladta; áraikról a mars-routára írt följegyzésben számol be: «Adtam el Generális hat ökreit; ketteit fl. 23; négyit fl. 95. Summa fl. 118.» Ugyanitt följegyzi a tbk. szolgálaira lovaira az útban tett kiadásait is.

czíme: «Memoriálé. *Ezt Prágába viszem.*» A másiké: «Az minémű, Méltóságos Generális Uram portékáját viszem magammal, annak leírása.» A kettőnek összevágó szövege ez:

«Egyik bőr-átalvetőben vagyon 12 ezüstkanál, 12 ezüstnyelű vidla és 12 ezüstnyelű kés; egy hosszú, egybenjáró pipaszár, ezüstös pipástúl; egy bicsak; egy ezüst fog- és fültisztító; 2 ezüst sótartó; egy zöld bársony-süveg; egy fehér csont tobáktartó, abban 4 vagy 3 darab, kantárrúl való ezüst; egy fehér könyv; ezüstös oculár ezüstös tokostúl, kin az Úr (Gombos) pecsétje, (értsd: *czímere*). Fejér hálósüveg 4; két fehér gyolcs-kezkenő; egy nyakba való kendő-slájer; egy arannyal varrott ing; 26 ezüstkapocs; 22 ezüst, rostélyos, aranyos gomb; 19 makkocská; ezüst reliquarium; egy nádpáczára ezüstmarkolat, egy; 3 zöld tafota-párnahaj; veres, fehérrel varrott párnahaj; egy baváriai ing, egy; lábravaló kötő egy; egy klárisos, törkészes kantár, szügyellő; varrott új tarsoly; lóding, szíjastúl; kék, nyusztos süveg; egy csomó bársony selymestúl; 9 asztalkezenő, kikben holmi vagyon bétakarva.

Másik bőr-átalvetőben vagyon egy két újjnyi széles ezüst-aranyos szügyellő; 3 ezüst-kantár; 3 kisebb ezüst-szügyellő; egy ezüst-farmatring; egy hosszú csomóval levelek; két kisebb csomó levelek; más levelek, kezkenőbe kötve lévők; skófiomos kezkenő egy; nagy fekete tobáktartó; egy kisebb fekete tobáktartó, kiben az úr pecsétje spanyorviaszon, nagy és kicsin; egy kis könyvecské; három csomó levél; két pár pisztoly, egy karabély; az kvártélymester aranyos kardja tarsolyostúl; egy olló; egy ócska abrosz; egy mentére való varrás, büröstúl; egy darab angliai posztó, mindkét végén pecsét; az Úr ócska lódingja, ezüstös csatostúl.

3-adik szőr-átalvetőben egy kék, varrott aranyos czafrag; két pár veres karmazsin-csizma; egy pár veres kapca; két irha; szecsei ezüstös kis kantár; kvártélymester hajszín dolmánya, az mellyén ezüstgombok makkostúl, az újjain szintén úgy; egy (violaszínű selyem) paplan; az Úr keztyője, ki vidra. A patikáriusnál az kvártélymester kardja, tarsolya, az Úr lódingja, egy ócska veres nadrág volt, — azt neki adtam.»

(Eredeti, b. Palocsay György s. k. írása.)

Mint ez utóbbi lajstromból kitünik, a kapitány az értékesebb (arany, ezüst, drágaköves, skófiomos, selyem, bársony, stb.) porté-

kákat és a könnyebben szállítható ingóságokat, valamint tábornokának levelezéseit válogatta össze és vitte magával Prágába, s illetőleg haza, Gombosnak. — Hallbrunnból útját így folytatta:

4.

«Város (Hallbrunn) mellett való faluban háltam. Öringen, Najstat, Pana. Itt háltam. [Frankonia.] Vesztennacht; Kajszingen; Ileshofe; Groszbelt; itt háltam. Krajszhajm, Mariæ Kaple, Inderanfirk; Ungunche, Gitingh; itt háltam, rosztog volt délig. Vajnberk, Aurilih; itt háltam. Najstet, [Malgrof fun Anspach] Anspach, Kardebach, Hoszlak; itt háltam. Kodmerstorf, Vajdmerstorf, Stan. Itt foly Stan vize. Nürembergh. Itt foly Erlincz (*Pegnicz!*) vize. Ehhez Halprum 20 mélföld. Riczisdorf; itt háltam. Pichleperk; itt háltam. Sultzpach [Dominium Bavariæ ad Sultzpach]. Hirsau, Najdorf; itt háltam. St.-Hitin [Dominium Najburg], Vajthausz, Ruzstadt; itt háltam. Frauperch; itt kezdődik német Cseh(-ország). Kotau; itt háltam. Piliszin, Vajposzitz; itt háltam. [Tót, Cseh]. Kicham, Cserovicz, Zebrak; itt háltam, rosztok. Beraun Horsalicz; itt háltam. *Prága*; itt háltam két éczaka. Ehhez Nürembergh 36 mélföld.»

Eddig a marsrouta; de még következnek némi följegyzések. Ezek között Prágát (és elég helyesen!) ekként írja le: «Az felső várnál Racsin (Hradžin), usque ad pontem parva pars (a hídig a kisebb város); a ponte antiqua urbs (a hídtól az óváros); balkézre zsidóváros, az piaczon által újváros. Illyen Prága.»

De Palocsay nem is lett volna gavallér-ember és udvarias férj, ha olyan nevezetes városból mint Prága, nem vitt volna valami vásárfiát haza a feleségének. Mindjárt első helyen föl is írta a jegyzékébe emlékeztetésül: «*Hálósubát* (Schlafrock) *venni feleségemnek*. Forgósugárt (a saját kalpagján) megcsináltatni. Az pantaller sziját varratni. Lódingszorítót megcsináltatni. Kocsisnak, legényeknek enni. Mérő mentéjét varratni.» És alább bővebben:

«*Prágába vásárlani*.

Egynehány sor gyöngyöt, egy órát; egy pár kis selyemstrimflét, ahhoz czipellős Kriskának, és kis bóbita; egy pár nagy strimflé és czipellős feleségemnek, két pár keztyőt, két sing aranyos pántlikát; öt sing baváriai színposztót, arra ezüstprémet, zsinórt

fiaimnak.» E vásárlások tehát feleségét, leánykáját s fiacskáit illeték. Azután jönnek a magái: «Egy pár hámot, egy *párducz*- vagy *farkasbőrt*; (készült már *kurucz* katonának!), arra kapsot csináltatni; mentém megbélelni. Lovásznak mentére posztót, csizmát magamnak; trombitát; nyusztot magamnak, nadrágra posztót, aranyprémet.»

(Eredeti, sajátkezű.)

Palocsay — mint maga írja — csak két éjjel hált meg Prágában; sietett hazafelé. Neki vágván a Felső-Magyarországba vezető legközelebbi útnak, a határon a jablunkai szoros sánczait (1704. januárban) már *kurucz hajdúk* őrizete alatt találá, a kik természetesen örömmel bocsátották keresztül hazájába Károlyi Sándor generális unokaöccsét. A vitéz huszárkapitány egyenesen sárosi ösfészkébe, Palocsa várába tartott, családjához, — Gombos tbk. portékáit és paripáit pedig hűségesen elküldötte Gombosfalvára. Csakhogy itt már Rákóczi fejedelem *fiscusa* volt az úr. A cs. kir. generális be vala szorúlva a fejedelem hadaitól szorosan körülzárolt Kassa várába, — s nem is juthatott ki onnan többé, csakis ősszel, a mikor Kassa capitulált. Gombos tovább is megmaradni kívánván Leopold császár hűségében, Montecuccoli, Veterani tbkokkal és a kassai cs. helyőrséggel Sziléziába vonúlt. Fia azonban, ifjabb Gombos Imre, utóbb kiszökött Bécsből, s Rákóczi hívévé lön.

Palocsay György pedig alig pihené ki magát ősi várában, — sietett a fejedelemhez s fölajánlá kardját a szabadság ügyének hű szolgálatára. Rákóczi huszárezredessé nevezé ki a vitéz főtisztet, s bátyja, Károlyi tiszántúli hadtestébe osztá be. Itt csakhamar anynyira kitüntette magát fáradhatlan serénységével és semmi veszélytől vissza nem riadó merészségével, hogy már a következő 1705-ik évben lovas-dandárnokká léptettetett elő, s három regimentet vezényelt. Húzamosb ideig Nagy-Várad ostromzárlatának vala parancsnoka, — majd utóbb Erdélyben harcolt dandárával, ámbár neustadti súlyos sebe még évek múlva is ki-kiújult. Az 1710. év július havában tábornokká nevezé ki őt Rákóczi, s a dunántúli hadjárat vezetésével bizta meg. Ezen év végén s a következőnek elején Unghvár táján parancsnokolt. Majd hazavonulván Palocsa várába, miután első neje időközben elhunyt, a szathmári béke után oltár-

hoz vezeté a néhai híres Vak-Bottyán generális fiatal özvegyét, gr. Forgách Juliánát, és mintegy 1730-ig éle még, csendes elvonúltságában a múzsáknak hódolva. Mert a vitéz huszárezredes és kurucz tábornok *költő* is volt, jóízű, magyaros humorú költő, mint nagy számban hátramaradt versei mutatják. — Még mint Gombos- ezredbeli cs. kir. huszárszázados, az 1703-ik év elején magyar nyelvre fordítá I. Lipót császár-király akkor érvényben álló *hadi szabályzatát* is, ilyen czímmel:

«Az Felséges, Nagyhatalmú Római Császár, Magyar- és Csehországoknak Királyja, első Leopold Austriai Ercz-Herczegnek, nekünk Kegyelmes Urunknak *Hadi Articulusok-Levele.*»

A 60 cikkelyből és az eskümintákból álló ezen érdekes magyar hadi szabályzat Palocsay Györgynek eredeti kéziratában tulajdonunkat képezi, és ha a t. szerkesztő úr a régi magyar katonai műnyelv szempontjából méltónak találná, — szívesen szolgálandunk másolatával alkalmilag.

II.

II. RÁKÓCZI FERENCZ TÁBORŐRSÉGI UTASÍTÁSA, 1704.

Rákóczinak elég számos hadi szabályzata és speciális utasítása ismeretes már; magam is ismertettem egy jó csomót a «*Magyar katonai irodalom a XVIII. század elején*» című tanulmányomban,¹⁾ s néhányat pótlólag közöltem a jelen szakfolyóiratban. Ezen alább olvasható fejedelmi utasítás azonban, — mely a kurucz táborokban gyakorlott őrszolgálat szervezetét ismerteti meg velünk s beható pillantást enged a Rákóczi-féle hadsereg katonai rendtartásába, — még eddig sem kiadva, sem, tudunkra, ismeretve nem vala. Annyival nevezetesebb pedig sok egyébnél, mert — mint kelte mutatja — a nagy szabadságháborúnak még jól az elején lépett életbe, s több mint hat évig állott érvényben. Szó szerinti szövege ez:

¹⁾ L.: «Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Írta Thaly Kálmán.» Budapest, 1885. Ráth Mór kiadása, 269—346. ll

*Tábori főstrázsamester és alatta való tábori strázsamesterek
instructiója.*

Primo. Azon táboron levő seregeknek (értsd: századoknak) s hadaknak számát s rendit kivéven generális-adjutántinktúl, az strázsára kívántató hadakat úgy intézze el, hogy az strázsáló sor azon seregre csak harmadnap múlva kerüljön; azon proportió szerint elosztván és tudtára adván minden brigadérosnak az (tábor) szárnyárúl kívántató hadaknak számát, az kinnálló strázsaseregeken kívül rendelvén hadaink harmadik részébül fennálló seregeket, kiknek is directiójára azon rend szerint vagy kapitányt (*ezredest*), vagy vicekapitányt (*alezredest*) kívánjon; holott pedig azok nem lennének: azok eleiben az tábori strázsamestereknek egyikét rendelje.

Secundo. Jóllehet minden brigadéros hívünknek kiadatott, hogy az kívánt seregeket az nap lenyugodta előtt három órával quartélya eleiben rendeljék: mindazonáltal ezek elkésvén, azonnal elküldéseket sürgesse.

Tertio. Az quartélya eleiben öszvegyülések után, az paroláért (*jelszóért*) sátorunk eleiben jöjjön, és aztat generálisunktúl vagy udvari kapitányunktúl kivevén, az alattavalóinak kiadja.¹⁾

Quarto. Az tábori strázsákat nap lenyugodta előtt, az dobolás után mindjárt kivitettesse s felváltattassa, az fennálló seregeket említett mód szerint hagyván, az tábor közepi irányában hagyja. Az több (*többi*) mezei strázsákat pediglen kiállítván, eleikben az következő punctumokat adja:

1. Az fiók-strázsá, fiók-dandár és dandár kiállítása után senki az fiók-strázsák közül senkit magához bocsátani ne merészeljen; hanem egy puskalövésnyire magátúl megállítván, ha az fiók-dandáron való tiszt kötelessége szerint azonnal oda nem érkezne, az társa által híjja.

2. Ha pediglen háromszori megintése után az fiók-strázsának, azon czirkáló, vagy ellenség meg nem állana: azonnal vagy

¹⁾ A jelszó-kiadás már akkoriban is egyénenkint való fülbe mondással történt.

hozzá való lövéssel, vagy kiáltással lármát csináljon, maga pedig dandárjához magát vegye; mellyet is se magunk, se senki személye válogatása nélkül, élete vesztese alatt elmúlatni (*elmúlasztani*) ne merészeljen.

3. Az fiók-dandáron való tiszt pedig az fiók-strázsának első intését meghallván: azonnal maga alattavalóit lóra ültesse és azokat egy sorban vévén, fiók-strázsájára nyargaljon; holott ha az magánál nagyobb erőt lát, tartózkodjék (*állapodjék meg*), egyet közlülök kikívánván, és attúl a jelt megkérdezze; ha pedig intézésére azok nem hajtván, egy puskalövésnyirül közelebb nyomúlnának, — azonnal hozzájuk lövöldözvén személyválogatás nélkül, lármát csináljon és magát az dandárhoz retirálja, feje vesztese alatt.

4. Az nagy-dandáron levő főhadnagy, az alattavalóival lovokat kézen tartatván, oly vigyázással legyen, hogy mihelyt akár fiók-dandáron, akár fiók-strázsán kiáltást hall: azonnal seregét lóra ültetvén, ha kópiás hada vagyon, két sorba, ha másfele (pl. *karabélyos*), három sorba vegye, és azokkal az kiáltás felé ügetve, ha az szükség úgy kívánja: egész erejével az ellenség megtartóztatására siessen; hadát pedig nem szakadozva, hanem rendelt (*sorakozott, zárkózott*) seregekben vigye, — úgy értven mindazonáltal, hogy ha felettébb való kiáltás vagy egy lövés által is arra ösztön adatnék; de más-ként az strázsák közönséges hívására helyébül ne mozdúljon, élete s feje vesztese alatt.

5. Azt is serio (*komolyan*) meghagyja, hogy se éjjel, se nappal, hirenélkül senkit is be ne bocsássonak (*a táborra*), hanem addig, az míg az oly nappal jövöknek engedelmet ad az bejövetelre, megtartóztassák; az ki pedig éjtszaka akarna bejönni: illendő kísérettel főstrázsamester hívünk quártélyára kísirtessék; melyre is tiszt s becsületi elvesztése alatt szorgalmatos gondot is tartson. Ha pedig éjtszakának idején külső portás (*portyázó-örség, járőr-ség*) akarna bejönni: azzal az strázsák az közinstrució (*általános utasítás*) szerint bánjanak; semmiféle hadat mindazonáltal be ne bocsássonak, mellyek az dandárnál erősebbek lennének, főstrázsamester hívünk engedelme nélkül, — hanem azon porták vagy hadak tisztit főstrázsamesterünk quártélyához kísírvén, az több hadat kívül megtartóztassák.

6. Az strázsákra kiállított tisztetek pediglen meghagyja

becsületi s tiszti elvesztése alatt: valameddig fel nem váltatnak, sem magok onnan eljönni, sem alattokvalók közöttül akárkit is elbocsátani ne merészljenek, sem senkit czédula nélkül ki ne bocsássanak.

Quinto. Mindennap azon fennálló seregek közzé egy strázsamesterét rendelje, ki is az strázsákat járó brigadérossal és kapitánnyal (*ezredessel*) az strázsajárásnak idejét úgy elvégezze, hogy aztat nem egyszeremind (*egyszerre*), de egymásután elkövessék. Az vétkeseket pedig felváltattatván, megbüntettesse.

Sexto. Az tábori jelt senki is az fiók-strázsának ki ne adja, hanem az fiók-dandáron levő tisztnek és azon főtisztnek, kiken az strázsálás leszen; mely minden táborban levő fennálló strázsának s tisztnek ki fog adattatni. Mely is arra való leszen, hogy kiki közönségesen aztat tudván, az táboron bizvást fel s alá jár, hasson, és aztat tudni az kinn álló lovas strázsáknak nem szükség, hogy annak színe alatt valaki az táborba bé ne jöhessen, vagy innet ki ne mehessen; megparancsolván minden táborban levő strázsának, hogy valakik azt nem tudják: személyválogatás nélkül, de kiváltképpen sátorunk körül, megarestáltassanak.

Septimo. Az tábor indulatját (*indulását*) parolánál (*jelszókiadáskor*) megtudván, mind az előjárónak jövetelit, s úgy az quvártélymester, furérok (*szállásosztó hadi iródeákok*), kalaúzok gyülekezetit sátorában megvárja, és elébb azoknál ne is induljon. Az (*kiszemelt*) táborhelyre érkeztén pedig, aztat megjárja és az alkalmas helyekre szokás szerint való strázsákat kiállíttasson.

Octavo. Semmi tisztnek vagy katonának, felette való tiszti híre nélkül czédulát az kimenetelre ne adjon, annál inkább passust.

Nono. Az strázsákon legkissebbik lárma lévén: azonnal felette való tisztnek tudokra adja, maga pedig oda nyargalván, az dolognak mivoltát valóságosképpen kitanulja és késedelem nélkül tudtunkra adja.

Ultimo. Mindent valamit tud az jó rendtartásban, hazánk s magunk szolgálatjára valót, mind maga véghez vigye, s mind alattavalóival véghez vitesse. Az büntetésben pediglen minden személyválogatást, barátságot vagy félelmet félre téven, mindenekben magunk s felette való tisztei parancsolatit, az melyek országunk

hasznára levők lesznek, kövesse. Datum ex Castris Nostris ad Kis-Kőrös positis, die 1. Julij Anno 1704.

F. P. Rákóczi m. p. P. H.

Joannes Pápai m. p.»

(Eredeti, a fejedelem sajátkezű aláírása és ostyába nyomott nagy, kerek, Rákóczi-czímeres pecsége alatt, egy íven, ívrét. A szöveg Aszalay Ferencz udv. hadi titkár kezeirása. Kívül Rákóczi levéltárának egykori jelzete: «Tábori strázsamesterek instructiója. Nro. 303.»)

E főttebbi utasítás — mely a Rákóczi-hadseregben föntartott pontos, szigorú őrszolgálat szervezetét és mily módozatok szerint gyakoroltatását tüzetesen, világos vonásokkal vázolja s általános hadtörténelmi szempontból is, összehasonlításul más egykorúakkal, igen érdekes, — mint szövegéből kitűnik, tulajdonkép a fejedelem *saját táborának* ör-rendtartására volt hivatva zsinórmértékül szolgálni. Az ő tábora azonban *mintá-tábor* vala, melynek rendtartásait a többi táborok is igyekeztek és tartoztak követni. A hatodik pont vége pedig földeríti előttünk az okot és esetet is, a mi — épen e rendelet kiadása előtt kevéssel — történt Rákóczi táborában s igen nagy port vert föl; úgy, hogy aligha tévedünk, ha a fejedelem táboraiban való őrszolgálat e szigorúbb szabályozását, vagyis a jelen utasítás keletkezését, arra visszük vissza. Ugyanis a 6-ik pont elrendeli, hogy a tábori jelszót a külső strázsákkal ne közöljék: «nehogy annak színe alatt valaki a táborba bejöhessen, vagy innét kimehessen; megparancsolván minden, táborban levő strázsáknak, hogy valakik azt nem tudják, személyválogatás nélkül, *de kiváltképpen sátorunk körül, megarestáltassanak*».

Lássuk csak! E rendelet Rákóczinak a ráczok megtörésére, Bács és Titel felé irányuló hadjáratára indulása napjaiban, 1704. július 1-jén adatott ki, mindjárt távozása után azon — duna-ordasi, Solt alatti — táborhelyéről, hol hosszasan: ápril 30-kától június 29-kéig tartózkodik vala, s hol ezen időközben életét a leggaládabb gyilkos merénylet fenyegette. Teljesen szavahihető és elfogulatlan ember, a császári udvar egyik szövetségesének, Nagy-Brittániának bécsi nagykövete, lord Stepney György, *hivatalosan jelenti* 1704. ápril 12-kéről a saját külügyministerének, Hedgesnek, hogy legkevésbé sem csodálható, ha a magyarok nem bíznak Lipót császár

abszolút uralmi hajlamú ministereinek őszinteségében; mertezek — míg egy részről a tárgyalások végett Pakson időző kalocsai érsek útján békealkudozásokat folytatnak Rákóczival, — addig másrészt bérgyilkosokat fogadnak és küldenek ellene. Ez pedig korántsem afféle gyanítgatás, hanem *kétségtelen valóság*: mivel ő maga Stepney, találkozott az egyik cs. ministernél egy *szász hadnaggyal*, a ki elég szemtelen volt előtte elmondani, hogy Rákóczi fejedelemnek gyilokkal vagy méreggel való kiirtására indul Magyarországba, megbízatásból.

Egy későbbi levelében — a május 17-ikiben — aztán azt is jelenti a nagykövet, hogy mi történt evvel a bérgyilkossal. T. i. a kalocsai érsek küldöttei, Viza nagyprépost és Okolicsányi Pál, Paksról Bécsbe érkezvén, beszéltek neki, hogy Rákóczinak a béküléstől nagyon elment a kedve: mert táborában (Paks átellenében, Ordasnál) borzasztó esemény történt. Ugyanis palotásai egy, *a fejedelem sátora körül ólálkodó gyanús magaviseletű embert fogtak el, a ki az áruhába öltözött szász hadnagy volt*; s miután keményen vallatóra vettek, megvallotta kilétét, és hogy őt *«magas állású férfiak Bécsben bérelték föl a fejedelem megölésére»*. Mire a tábor úgy felháborodott, hogy a katonaság és nép rögtön karóba húzta a nyomorút.¹⁾

Volt tehát oka Rákóczinak éppen ekkor a táborabeli őrszolgálatot szigorítani, és *«kiváltképen a sátora körül»* csatangolókat elogatni!...

III.

ADALÉK ÉRSEK-ÚJVÁR ELFOGLALÁSÁHOZ, 1704.

Miként került a Rákóczinak leghatalmasabb erősségévé, vágvidéki hadjáratai stratégiai alappontjává vált Érsek-Újvár, az 1704-ik év november 16-ika éjjelén, úgyszólván minden verontás nélkül a kuruczok, névszerint Bottyán tábornok kezére? Bercsenyi élettörténetéről szóló művünkben (III. köt. 266—273. l.) megír-

¹⁾ L. Stepney-nek a British Museum kéziratárából kiadott eredeti követjelentéseit az *Archivum Rakocianum* II. oszt. I. köt. 236. és 273. ll.

tuk. Most az ezen szerencsés coup egyik szereplőjének, mindjárt azon melegében, a vár elfoglalása utáni napokban a fejedelemhez intézett eredeti folyamodványa jutott a kezünkbe, melynek idevonatkozó részét kiegészítésül érdemesnek találjuk ismertetni.

Balkó János újvári harminczados — kiról az idézett helyen is megemlékezénk — így vezeti be eme kérvényét: «Hogy Vég-Érsek-Újvárat töröktől megvették, (1685.) azonnal Tek. Ns. Magyar Kamarától újvári harminczadosnak rendeltettem.» A házak ott a bombázástól romokban hevervén, én «magam számára egy pusztá, romlott házat foglaltam és magam saját költséggel megépíttetem», a mint a város is bizonyítja. Mindazáltal a bécsi német udvari kamara egy «Aichpichl nevő urat» küldvén ide commissióban, ez az én házamat «harminczad-háznak», császár számára elfoglalta. Hiába könyörögtem és tiltakoztam; már el is akarták adni gróf Kaunitz-nak azon házat. «Méltóságos Fejedelem, Kegyelmes Uram! Mostani igaz hívségemet, Ngodhoz és hazánkhoz cselekedetemet tekintvén, méltóztasson kegyelmes grátiáját nyújtani; úgy-mint várnak földadását: mert én, plébánus (Nagy István) uram, Tapolcsányi (tisztartó) uram, Bogyó Ferencz bíró uram ítszakán, titkon Ngodhoz erőssen megesküdtünk, egy bótban, — hogy a német észre ne vegye; — azután magyar hajdúságot titkon, bástyaszegletire öszvegyűjtvén, két bástyát elfoglaltunk, — Isten kegyelméből véghez is vittük.» Kéri tehát a fejedelmet: méltóztassék neki e hív és bátor tettének jutalmául 1) főntemlitett házat visszaadni tulajdonába; 2) úgyszintén bars megyei zálogos birtokát; végre 3) azon szarvasmarháit, melyeket az ostromló magyar vitézek elnyertek, — adattassa vissza velök váltságdíj nélkül.

A folyamodvány eredeti, sajátkezű, de — mint az ilyenek rendesen — kelet nélkül való. Azonban a fejedelem 1704. november 25-ikén (tehát a vár bevételének alig 9-ed napján) már válaszol reá, következő, ráiktatott resolútiójával:

Ad 1-mum. Informáljon ezen instantiában megnevezett ház dolgáról N. Vitézlő Ebeczki Imreh érsek-újvári kapitányunk. (Az első kurucz várparancsnok.)

Ad 2-dum. Azon jószágrúl informáljon N. Bars megyei praefectusunk.

Ad 3-tium. A hadi törvény, regula azt meg nem engedi,

hogy az oly, fegyver által szállott vár alól elhajtattott marhák visszaadattassanak.»

(Eredeti, Rákóczi s. k. aláírásával és Pápai János udv. főtitkár ellenjegyzésével.)

IV.

SZÓLNOK VÁRA 1705-BEN.

(Alaprajz melléklettel.)

Érsek-Ujvár, a főerősség után szóljunk kissé a kuruczoknak egy másik váráról, Szólnokrúl.

Szólnok, a Zagyva folyónak a Tiszába torkollásánál, mint a Közép-Tiszavonal kulcsa, a nagy alföldi síkság kapúja, a tiszai hajóközlekedés, — különösen a máramarosi sószállítás öre s fő lerakóhelye, — hadászati fontossággal bíró pont volt és lesz mindig. A természettől erős fekvésű vára ugyan a törökvilágban nem volt kellő szilárdsággal kiépítve: mert kőből rakott bástyák és közfalak, contrescarpe-ok helyett, inkább csak földből és tölgyfagerendákból, rőzsefonásból készült palánkművek védték. Ezek is még a régi rondella-rendszer szerint épültek, nem az újabb — sokkal előnyösebb — Vauban-rendszerben, mint Érsek-Újvár hatszög-bástyázata. Továbbá a törököknek a Maroson túlra leszoríttatása után a Tiszavonal védelmére Szeged fontosabb ponttá válván Szólnoknál: a császáriak az előbbire fordítottak több gondot, míg az utóbbit a karlóczai békekötés óta meglehetősen elhanyagolták. Hanem azért rendes helyőrséget tartottak benne, s ágyúkkal is kellőképen föl volt szerelve.

A Rákóczi-szabadságharcz kitörése idejében egy ír származású, Harry Walthers nevű cs. kapitány volt Szólnok várparancsnoka, a német és magyar századokból álló helyőrség fölött. Ez, a mint az 1703-ik év tavaszán a felső-tiszai népmozgalmaknak hírével: egyremásra sürgeti vala a budai generálisnál és kamaránál az erődítményeknek mielőbbi jó karba hozatalát. Mire Dumont cs. hadmérnököt küldetett oda, a kinek vezetése alatt azután a szólnoki védművek július és augusztus hó folyamában hamarosan kijavítottak.

Épen a legfőbb ideje is volt már; mert a fejedelem áradatként szaporodó hadai a Tiszántúlról diadalmasan nyomulának elő. Szeptember 10-ikén Deák Ferencz, Szöcs János, Borbély Balázs és Ónodi János Diák kurucz ezeres-kapitányok 3000 emberrel körülzárolták Szólnok várát. A városi magyar lakosság, természetesen, velök tartott, és a csatározások tíz napon át éjjel-nappal folytak a szorongatott, de parancsnokától vitézül védett vár körül. A megszálló seregnek ágyúi nem voltak; azonban a védők szerencsétlenségére a Zagyva vize épen szeptember hóban szokott a legcsekélyebb lenni, s a várarkok el valának iszaposodva. A szólnoki lakosok jól ismerték az átgázolható helyeket s a kuruczoknak megmutogatták. Erre a nevezett kapitányok több száz lábtót készíttetvén, ágyúk nélküli, delelkedéstől mámoros csapataikkal szept. 21-ikén, fényes nappal, d. u. 5 órakor egyszerre három oldalról megrohanták és a sűrű lövésekkel, kemény ellentállással nem törődve, vakmerőül megmászták a falakat, s a parancsnokot, összes németjeit és a gyűlölt sőtiszteket mind halomba vágták. A vár, 14 ágyúval, néhány száz puskával s dúsgazdag sókészlettel a győző kuruczok hatalmába került. Rákóczi 700 hajdút rendelt bele őrségül, s a tiszta-dunaközi generalatus székhelyévé tette.

A fontos hely erődítvényeinek szakszerű megvizsgálására azután, az 1704-ik év tavaszán francia hadmérnökeiket küldvén, ezek jelenték, hogy a szólnoki védművek oly elavult rendszerben építvék, hogy kijavításra nem érdemesek. Ellenkezőleg, lerombolandók, s helyökre Vauban rendszerében, szögbástyákra új erőd emelendő. Ennek terveit ki is mérték és a fejedelemnek bemutatták. Rákóczi a terveket jóváhagyá, s a lerombolás és az új bástyák, közfalak építése megkezdődött. De biz ezzel — fenyegető veszély nem lévén — nem nagyon siettek. Igaz, hogy nem is kis munka volt.

Történt azonban, hogy a cs. főhadserég, Herbeville maréchal vezérlete alatt, a következő 1705-ik év őszének elején a már-már elvesztett Erdély megsegítésére indula Budáról. Nem tudhatták, hogy a legrövidebb úton, Szólnok felé nyomuland-e, avvagy — a szerémségi, bácskai és marosmenti rác hadosztályokkal leendő egyesülés végett — Szeged felé kerül? ... Bottyán tábornok utasított, hogy 6000 huszárral Pesttől kezdve a Tiszáig oldalazza és

csapdozza Herbeville táborát; Károlyi hasonló utasítást kapott a Tiszántúlra. A fő ellentállást az elsánczott erdélyi szorosoknál tervezték.

Bottyán a tőle megszokott serénységgel teljesíté a németek sarkalását; körülöttük, nyomukban járt mindenütt, üldözte, csapkodta, némely éjtszaka háromszor is megtámadta szekersánczokkal körülrzárt táboraikat. Károlyi a maga hadaival Szólnoknál fogott állást, hol a Tisza át volt hidalva. Azonban, a várat megtekintvén, látta, hogy az tarthatatlan állapotban van; nyanyis, a régi erődítvények már a földig le valának rombolva: az újak pedig még csak felében, harmadában kiépítve. A Tiszapart felől épen az egész oldal hiányzott, és csak egyszerű faczölöpzet pótolá a falakat. A tábornok azt ajánlá a fejedelemnek, hogy, ha Herbeville erre talál jöni: a még épenséggel nem védhető várból jobb lesz az őrséget kivonni. Megtette ugyan az erődítések karba állítására, a mit hirtelenében tehetett.

A kuruczok szerencséjére a cs. tbgy. Szólnok várának ezen állapotáról nem volt értesülve; ellenben, hogy könnyű lovasságra tegyen szert: a ráczokkal való minélelőbbi csatlakozást óhajtá. Ezért menetirányát nem Szólnok felé, hanem Nagy-Kőrösnek, Kecskemétnek, Szegednek vevé, — a legelőbb nevezett helyen Bottyántól jól megpaskoltatva. Károlyi föllélekzett; és mikor már Herbeville-nek ezen útirányáról Bottyán leveleiből teljesen megbizonyosodék: 1705. október 4-ikén Szólnokrúl, az ottani állapotok felől a következő érdekes jelentésben tudósítja Rákóczit, leveléhez az új várerődítmények alaprajzát is mellékelvén:

«Ha Ngod méltóságának, Kegyelmes Uram, unalmára nem leszen: ezen Szólnok várának constitutiójáról csekély ítéletemet elmondom, és (a tervrajzot) alázatosan idecsatolom.

A nro 1. ad nrum 2. (az 1. számtól a 2-ikig) holott kapúhely hagyatott, fundamentaliter kész és perfectióban (*befejezve*) vagyon.

A nro 2. az mostani (*régi*) kapúig, azon linea hasonlóképen perfectióban vagyon, ad nrum 3.

A nro 3. ad 4-tum az bástyáig semmirekellő; az bástyája is nem pro defensione (*védelemre*) való.

A nro 4-to ad 5-tum semmi egyéb nincsen az Tisza felől, hanem egy sor fenyőfa-palizáta, minden földtöltés nélkül, — úgy,

hogy az Tiszán túl való partról ágyúval, apró puskával az ellenség az egész tractuson (*vonalon*) keresztül általlóhet az váron, hogy még az praemittált (*főntebb jelzett*) numerosokon és jó bástyákon s erősségben sem járhat ember.

A nro 5. usque ad 6-tum, az holott most az kapu vagyon, noha földhányások vannak: de regularitás semmi sem lévén az praemittált oldalához való, csak mostan tataroztattam; semmirekellő.

A nro 6. ad 7-mum az lineáig éppen semmirekellő, hanem most igazgattatom, de csak tiszaháti módon való árok formára.

Ezen belső erősségnek, Kegyelmes Uram, az mely darab hijja vagyon, az ingenier opiniója (*véleménye*) szerint az idén semmiképen el nem készül; mindazáltal a nro 4-to ad 5-tum az palizáták mellé, Ngod resolutiójáig, hogy földtöltés vettessék, meghagytam.

Belől az várban se prófontház, se kemencze nem volt; mindeniket helyben állítottam.

Csak ezen belső helynek extrema defensiójára (*végsőkig való oltalmára*) megkívántatik 2000 ember; annak, elgondolhatja Ngod, élelmeztetésére azon esetben mennyi kívántatik, úgy requisitumi (*hadí szerei*). Hát, ha az Ngod ingenieri szerint ezen (belső) erősségen kívül való hidak (Tisza- és Zagyva-híd), gátak oltalmazását elgondolja az ember s úgy retirádájit (*visszavonuló helyeit*): mennyivel több kell? — azt is leírhatnám, mert tíz újjamon vagyon.

De, azt bánom, Kegyelmes Uram, hogy Ngodnak papiroson mindent eleiben visznek: in rerum natura (*a valóságban pedig*) semmi sincsen; másnak megyen az feje főzti belőle!

Én töttem, mit tehettem. Minémű dispositióval hagyom Prinyi Miklós bátyámuramat (br. Perényi Miklós gyalogsági dandárnokot, szólnoki várparancsnokúl), azt is accludalom (melléklem). Az fellyebb írtakból ezen helynek rosszóságát és haszontalan constitutióját Ngod kegyelmessen általláthatja. Az ellenség nem mindenkor mellőzi így el; *vagy épüljön, — vagy romoljon el, ne legyen métellye* (búvóhelye) az *pusztaiaknak!* Ha pedig meg kell épülni, Ngod vele ne késsék; assecurálok: oly erősség lehet, hogy cum provisione (élelemmel megrakva) nagyot használhat. Sőt megmér-

vén az Tiszát, bástyái alatt malmai is lehetnek. Munka nélkül semmi sem lehet, de avval Isten segítségéből minden!

Consideratióra való az is, hogy az had ruhátalan, az várban még csak commendánsnak való téli qvártélya sincsen, annyival inkább az többinek, — akkor kell pedig az nagyobb vigyázás, mert az (befagyott) Tisza nem bástya, hanem ellenségnek hídja.

Én elmegyek (Herbeville elé a Tiszántúlra); Ngod bízza arra, kire akarja. Álljon kegyelmes dispositiójában!»

«P. S. Az midőn, Kegyelmes Uram, ezen (szólnoki) hidat itt elvégeztettem volt: Tokajnál is parancsoltam volt készíttetni, úgy hiszem, hogy kész is; Ngod parancsolhat általkötésérül.

Az vár alatt való palizáták már készek, az híd előtt való sáncz is ma elkészül; holnap az belső vár bástyájához fogatok, az Tiszaparton az kapu mellett valóhoz.» (5. sz.)

(Eredeti, Károlyi Sándor sajátkezű írása, a vörösvári Rákóczi-levéltárban. A mellékelt alaprajz hadmérnöki szakképzett kézre vall.)

A szólnoki újra épült ezen vár bástyái — mint a rommaradványok mutatják — téglákból voltak rakva, s cordonjaikat faragott kőpárkányok képezték. A contrescarpe-ok azonban, mint a vízárók külső oldalának szabálytalanságából következtethető, nem bírtak téglaburkolattal. Ezt a Zagyvától a Tiszába vezetett árkot csak kimélyítették, egyébként, úgy látszik, meghagyták — egyelőre — régi állapotában; mert a francia hadmérnökök okvetetlenül szabályos partvonalokba vágták s az 1. sz. a. új bástyánál lévő feltűnő keskeny részt kiszélesítették volna. Különben az erődítvény a helyszínhez alkalmazott rendetlen négyyszögben, Vauban rendszere szerinti, négy, egymástól eltérő, de egyaránt csücsműves alakzatú bástyával épült, a haderődítészet elveinek megfelelőleg, helyesen. Hanem azért, az akkori hadtömegeknek és Rákóczi gyalog-csapatainak arányaihoz viszonyítva, egy nagy hibában szenvedett: abban, a mire az élesszemű s erősen gyakorlati érzékű Károlyi azonnal ráutalt, hogy t. i. igen nagy dimenziókban készült, akkorában, hogy ostromlás veszélye esetén magának a belső várnak védelmére 2000 ember kívántatott volna, a hidfőkön és egyéb külső erődműveken kívül. Már pedig Rákóczi nem rendelkezett annyi gyalogsággal, hogy három fő-erősségét: Érsek-

Újvárt, Kassát és Munkácsot kivéve, az ország kevésbé fontos többi váraiba is 2—3000 főnyi hajdút helyezhetett volna őrségül, hacsak táborait a gyalog hadtól egészen meg nem fosztja, a mit ismét nem tehetett. Lovassága ellenben sokkal bővebben volt mindvégig.

A szólnoki erődítvényeknek ezt a hibáját a fejedelem belátva, az 1710-ik év tavaszának kezdetén, mikor Szólnok stratégiai fontosságát a közel jövőben használni akará: francia hadmérnökeivel odament személyesen, és az egész lineákat beljebb vonatván, a várat sokkal kisebb arányokban építteté föl: úgymint a belső erődöt csak 3—400 főnyi hajdú-őrség befogadására; ellenben a bástyák ágyúitól fedezett Tisza-túlperti hídfőnél terjedelmes huszárvárat (ravelint) emeltetett, melynek sáncaiban három huszárezred táborozhatott.

Az 1710-iki szólnoki várról azonban ezúttal bővebben szólnani nem kívánunk.

V.

ÚJ ADATOK A GYÖRVARÍ DIADALRÓL, 1706.

Rákóczi hadainak győzelmes csatái között előkelő helyet foglal el a régibb történetíróktól hibásan *egervári*-nak nevezett ama véres, de teljes diadal, melyről már jó ideje, midőn kimutattuk, hogy nem Egervárnál, hanem az ehhez közel fekvő (vasmegyei) *Győrvarnál* vívatott; a minthogy magok az abban részt vett kuruczok is, mindig a *győrvarí harcz* elnevezés alatt említik. Ezen két napig tartott kemény csatát 1706 november 6 és 7-ikén küzdötték a Stýria felől 5000-nyi német, rác, horvát haddal betört *gr. Heister Hannibál* cs. altábornagy ellen a dunántúli hadak közül alig 3000 vitézből (130 hajdút kivéve, csupa lovasságból) álló dandárral *Bezeredy Imre* brigadéros; a diadal főhőse, a fején három sebet kapott, *Béri Balogh Adám* ezredes; továbbá *Kisfaludy László*, *Kiss Gergely* és *Móry István* szintén ezredesek; *Ordódy Imre* alezredes, (ugyanott elesett); *Fekete István* alezredes; *Tarnóczy Miklós* őrnagy; (ugyanott elesett); végre *Bottyán* tábornok huszárezredének

két kapitánya: *Parragh Gergely* és *Balogh András*, kik Esztergom ostroma alkalmával századaikkal portára küldetvén, ezredüktől Dunántúl rekedtek s az ottani hadakhoz csatlakozának.¹⁾ Jelen valának még személyök szerint, a dunántúli hadosztály egyik ideiglenes parancsnoka: br. *Andrássy István* vezérőrnagy és *Kisfaludy György* brigadéros is, — de ők a harcban részt nem vettek s csak nézőkül tekinthetők, nem intézőkül.

A magyar részről ritka bravourral és hősiesség kitarással vívott két napinagy csatának eredménye ismeretes: Heister egészen tönkre verték, több mint 3000 emberét levágták, a többit szerteszórták, összes ágyúit, táborszerzeit, 34 zászlóját, rézdobjait elnyerték, sőt magát az altábornagyot is elfogták. Egy szóval: a győzelem teljes volt.

Andrássy István tbk. Sümegről nov. 15-ikéről a csatáról a fejedelemnek tüzetes jelentést tön; melynek eredetijét alólírott a vörösvári Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban még az 1860-as évek vége felé fölfedezvén, «*A nagy-szombati harc*» című, önállóan megjelent hadtörténelmi tanulmányomban, toldalék gyanánt 1869-ben kiadtam, a győrvári diadalra vonatkozó — akkoráig összegyűjthetett — még más, egykorú adatokkal együtt. Azóta 25 év múlt már el; mely idő alatt ismét számos idevonatkozó, eleddig ismeretlen egykorú tudósításra s följegyzésre bukkánván: itt az ideje ezek napvilágra juttatásának is, hogy így még inkább módot nyújtsak ama dicsőséges fegyvertény tüzetes, katonai leírására. Remélem, a már említett és ezen most közlendő adatok figyelmes átolvasása után akadni fog e föladatra termett vállalkozó.

Mielőtt azonban az új adatok közlését megkezdeném, szükséges egy pótló, vagyis inkább helyesbítő közleményt bocsátanom előre. Ugyanis br. Andrássy tbk. a győrvári harcra a fejedelem mellett gr. Bercsényi Miklós fővezért és gr. Forgách Simon tábornagyot is — szomszédos kerületbeli vezénylőt — külön tudósítá. Az utóbbi tudósítás fenmaradásának nyomára jövén: mivel a gr. Forgách-levéltár akkoriban még a nógrádmegyei Szécsényben tartott, magam hamarjában nem férkőzhettem hozzá; hanem a csa-

¹⁾ E Bottyán-féle két századnak a harcban való vitézi résztvétele vezethette *Kölinovics* krónikást azon téves hiedelemre, mintha a csatát maga Bottyán tbk. vezényelte volna.

ládi levéltárnok urat kértem föl, hogy Andrásynak ezen tudósítását számomra betűhíven lemásolná. Szíves készséggel megtette; s a levelet, idézett könyvemben ezen másolat után közlém. De, midőn a Forgách-archivum idővel a nemzeti múzeumba került és én a másolatot az eredetivel összehasonlítottam szomorúan kelle meggyőződnöm, hogy Z. levéltárnok úr a régi iratok olvasásában kevés gyakorlattal bírt és számos helyütt igen hibásan másolt. Szükségessé válik azért ezen elsőrangú kútfőül szolgáló levélnek teljesen megbízható, correct másolatát közölni; ezt bocsátom tehát előre, s úgy utána az új, ismeretlen adalékokat.

I. Br. Andrásy István, gr. Forgách Simonnak.

«Méltóságos Gróff Fő-Generális Uramnak, Ngodnak kötelessen szolgálók.

Az ittvaló occurrentiákrúl (*eseményekről*) akarván kötelességgem szerént Ngodnak levelem szerént reportumot (*jelentést*) tennem: írhatom Ngodnak, hogy az sopronyi ellenség ezen holnapnak első napjain megindulván és Kőszeg felé nyomakodván, brigadiros Bezerédi Imre s Kisfaludi György és colonellus Kisfaludi László uraimék, Török István uram ezerével együtt, mindenütt sürgették, (= *sarkalták*). Kik után magam is colonellus Balogh Ádám urammal es Somodgyi Ádám uram ezerebeli három zászlójával ¹⁾ nyomakodván, megegyeztem (= *egyesültem*) ő kegyelmekkel. Melyre nézve azon ellenség Kőszeg alá, bizonyos árkos helyre, recipiálta (*vonta*) magát; holott is nem lévén bátorságos, hogy táborát megüssük: minden napi portázás (*csapdozás, ingerlés*) által igyekeztük táboráról kicsalni.

Azalatt jött hírünk, hogy Hannibál Haiszter 5000 ráczczal és három ágyúval a Murán általjövén, Egerszeghez (*Zala-*) penetrált (*nyomult*), mely helyet fel is égetett; melyre nézve a mieink Egervárát ²⁾ pusztán hagyván, megírt Haiszter (*oda*) pra si-

¹⁾ E három századot, nem lévén velök törzstiszt, Balogh Ádám őrnagyának, a vitéz *Tarnóczy Miklós*-nak vezényletére bízták.

²⁾ Négy bástyatoronynyal s mocsáros árokkal védett kastély, mely csak 25 Móry-féle hajdútól volt megszállva, ágyúk nélkül.

diumot (*helyőrséget*) bévitt, és maga corpusostúl (*hadtestestől*) alája szállott. Melyre nézve tiszt uraimékkal consultálódván (*tanácskozáván*), tanácsossabbnak ítültük, hogy az ellen tegyünk operatiót (*hadműveletet*) és a conjunctiót impediáljuk, (*egyesülést akadályozzuk*; t. i. Heisterét, a Kőszeg alatt álló Starhemberggel). A mint is dje 5. currentis (*f. hó 5-ikén*) megindulván, die penig 6. ejusdem az hadakkal már Egervárhoz közelítvén, (gyors és erős menetvala!): hozták hírül (az egervári Móry-hajdúk), hogy az ellenség már Egervártúl megindulván, Vasvár felé masérozna. Ki is midőn győrvári tóbéli szoros helyen költözött volna, már estve felé, az kelőn (*átjárón, gáton*) a hátulját megcsapták; holott is az ellenségben alkalmasint esett, mieinkben is egynehányan sebben estenek. Haiszternek legkedvesebb és híresebb lovát elnyerték. Holott is egész étszakáig volt a puskázás; mely étszakának setétsége az ellenségtől elválasztott bennünket.

Másnap reggel, úgymint vasárnap (nov. 7.), gondolván, hogy azon kelőit, — ki is per se (*magában*) is erős, — étszakán jobban megerősítette: azon nyomon nem bátorzkodtunk rajta menni, hanem a fronte (*szemközt*) kerültünk nekie. Kit is midőn circiter (*körülbelől*) két óráig ostromlottunk volna, az ellenség szélledni kezdett. Melyre érkezett Móri István (gyalogezeres-) kapitány uram, circiter maga száz¹⁾ hajdújival és Bonefous ezerébül való circiter huszonöt személybül álló magam qvardiájával, (*testőrségével*); mellyet is az ellenség hegyes státiójítúl meglátván, és tudja Isten, mennyinek gondolván: annál jobban kezdte magát resistálni,²⁾ (*védelmézni*). Mellyet is a katonaság (értsd: *lovasság*) meglátván, dicsíretessen és szívessen (*bátran*) operatióhoz hozzá fogván, Isten nagy kegyelmébül az ellenséget megindította és azon nap mezőn, hegyen, völgyön, circiter négy mélyföldnire üzte és vágta, sött azután is majd harmadnapig vadászta. Mely actuson maga rézdobjait, mind az három ágyúját és circiter huszonkét³⁾

¹⁾ Es nem «kétszáz», mint a másolatban hibásan áll.

²⁾ Világosan *így*, és nem «*retirálni*», mint tévesen másoltatott.

³⁾ A fejedelemhez szóló jelentésében Andrassy 24 elnyert zászlót ír: «*de annál több is volt, csakhogy némelyeket a matériájáért az katonák közikben osztották*». Utóbb azonban ezeket is kikeresték és elszedték a

darabból álló öreg (*nagy*) és kised zászlóját, Haiszterét, elnyertük, sött magát is a generálist elfogtuk.

Mely harcyról elszaladt rácz gyalogság, mintegy hetedfélszáz, recipiálta (vonta) magát Egervárrá; úgy, hogy praesidiummal együtt közel volt nyolczszáz benne. Kik is die 8. (november) nagynehezen megadván accordára és parolára (magokat), azokat fegyveresen elkísírtettem.

Mind magunk, mind ellenség tisztjei, emberei recognitiójiból írhatom Ngodnak, hogy az ellenségből jóval is több esett kétezer-nél, sött talám háromnál is, (*így*); nem igen sok híjja leszen. *Azon ellenséget Isten ugyan megszegyenítette*¹⁾; de magunk is jó emberekben alkalmas kárt vallottunk, mivel sebesekkel együtt esett százig²⁾ való emberünk; magát is Balogh (Ádám) uramot főben alkalmasint megvagdalták: mert ember módjára, súllyára ment az ellenségnek. *Tarnóczy Miklós is, Balogh Ádám uram főstrázsamestere*,³⁾ lövés által elesett. Török István uram vice-kapitányát (*alezredesét*) is, Ordódi Imre uramot, mai napon temettük el. Sok böcsületes, derék fő- s vice-hadnagyok és zászlótartók estek, kik sebben inkább, odamaradtak; ⁴⁾ mert dícsíretessen viselték magokat az tisztjek, úgy, hogy közönségessen a vitézljő rend ha úgy

katonáktúl, — úgy, hogy, mint alább olvasandjuk, összesen *harmincznégy* nyert zászlót vittek által Érsek-Újvárba a fogoly Heisterrel.

¹⁾ Ezen mondat a Z.-féle másolatból kimaradt.

²⁾ «Százig», és nem «kétszázig», mint a másolatban hibásan áll.

³⁾ A másoló itt fatális hibát követett el, a mi nekünk sok fejtörést okozott, ezen világosan így álló szavakat akként olvasván: «Tarnóczy Miklós és Balogh Ádám főstrázsamestere . . . elesett». Ebből s az idézett munkánk 129. l. jegyzetben közölt 1708-iki zavaros adatból azt kelle következtetnünk, hogy a Somogyi Á. őrnagyának vélt *Tarnóczy is*, és Balogh A. meg nem nevezett (de az 1708-iki adat szerint *Szöke* nevű) *őrnagya is elesett* Győrvárnál. Holott az «és» helyett «is» áll Andrássy levelében; s mint utóbb eredeti katonai iratokból is meggyőződünk: Tarnóczy csakugyan Balognak vala őrnagya, csakhogy Győrvárnál Somogyi századait vezénylé s ezek élén osett el. Helyére gr. Esterházy Antal tbg. 1707 január 4-kén a Balogh-ezred őrnagyává *Szöke Fált* nevezé ki, a ki viszont már 1707 márczius 3-kán Sitkénél esett el. Ezt zavarja össze az 1708-iki folyamodvány a győrvári harczzal. Így aztán világos lesz a dolog!

⁴⁾ Itt a másolat hasonlóképp hibás. V. ö.

viselte volna magát a súllyán : hamarébb indítottuk volna meg az ellenséget ; mert a tisztek három ízben is gyalog szállottak.

Mindezek után, nem lévén majd egy héttől fogvást eledele sem militiának, mind lovának : itt körülbelől való helyeken dislocáltam őket, hogy ezután kevés refociliatio (*megnyugvás*) után alkalmazatossabban tehessek azon Kőszegnél lévő sopronyi német ellen operatiót Isten engedelmébül.

Magam is az ott (*Pozsony táján*) való dolgoknak constitutiójárul való Ngod tudósítását kedvessen venném. Megírt Haiszternek említett híres lova elnyerettétvén, emberünk alatt másnap elesett.

In reliquo maradok

Nagyságodnak

Sümeg, die 14.)9bris A. 1706.

köteles szolgálja

Andrásy István m. k.»

«P. S. Nem kétlem, Ngod érthette, midőn Esztergom alúl Storemberg (Guidó) egész erejivel Rábaközbe jött : annyira oszolta *voltak*²⁾ az hadak, — kik az Vértes táján, impediálni az ellenség zsákmányossát, kik Soprony és Lápincs elejin,³⁾ — hogy az egész Rábaközben háromszáz fegyveres, gyalog, lovas, nem volt ;⁴⁾ mivel még elébb mind Révay (Gáspár) uram ezerít, azután ugyan Orbán Czelder uram is odaérkezvén, azt is általcommendírozták (a Dunán), nem maradván több gyalog : Kapuvártt Czirjáky (László) uram hajdúja negyven,⁵⁾ Móri uramé Árpásnál másfél-

¹⁾ Így ; világosan nov. 14. és nem 24-kén, mint Z. hibásan másolá. E körülmény a nyert zászlók számát is megmagyarázza ; t. i. hogy ezen levél keltéig 22 zászló került elő, másnapig (mikor Andrásy a fejedelemnek írta jelentését) már 25, — végre pedig 34 ; mert ennyit adtak által Újváron Bottyánnak.

²⁾ Így, és nem «*maradtak*», a minek nem is volna tiszta értelme.

³⁾ Szintén tévesen volt másolva.

⁴⁾ Elég ügyetlenség volt tőle és öcscsétől, Páltól, hogy a fontos fekvésű és jól megmerődített Rábaközt kiürítve, Soprony és a Lápincs mellékére kalandoztatták — persze, prédanyerés kedvéért ! — a hadakat.

⁵⁾ Mert Cziráky uram (mit Andrásy elhallgat,) váltságdíjakat szedett föl a lakosságtól az állítandó hajdúkért, a kiállítottakat pedig pénzért

százig, — kik is mihent a nímet jövetelit értették, mind elszaladtak, úgy Keszöbül is.

Kapuvárhoz egy regimenttel Marciki (*igy*) Veteránit küldöték; megiedvén a várba Czirjáki pór hajdúi: nyakok szakadtában ugrándozni kezdtek ki a bástyán. Melyre nézve accordálni kellett, és feladták a várat. Ha penig az mellettem lévő gyalogságot el nem commendírozták volna: ma is bírhatnánk Kapuvárt! Ő bezeg jobban praesideálta, majd *háromszáz*⁶⁾ gyaloggal és egy compánia lovassal.

Mox (*Max*) Storemberg Kőszegnél van, mintegy harmadfél ezere magával. Erdödyt is (Sándor, varazsdi főispán) mondják, hét zászlóaljával (horvátokkal), hogy mostanság melléjek ment. — Tovább Isten mint vezérli dolgainkat? szent akaratja; de igen szükséges volna Ngod grátiája által, ha csak egy lovas reguláris regiment (is) jöhetne segítségünkre.»

Külczim: Excellentissimo Domino Comiti Domino Simoni Forgács de Ghimes, Suæ Serenitatis Principalis Domini Domini Francisci Rákóczi de Felső-Vadász etc. Confœderatorumque Regni Hungariæ Statuum Generali-Campi-Marschallo ac Universæ Militiæ Regularis Supremo Commendanti, necnon Inelyti Comitatus Borsodiensis Supremo Comiti, etc. Domino mihi colendissimo. — Ibi-ubi.»

P. H.

(Eredeti levél; csak az aláírás és utóirat Andrassy s. k. írása.)

2. Szent-Györgyi Horváth Zsigmond, gr. Esterházy Antalnak.

Az orsz. közigazdasági tanács dunántúli expositurájának feje, Szent-Györgyi Horváth Zsigmond, hadélelmezési főbiztos, — buzgó, szorgalmas, ügyes ember, előkelő nemes, azelőtt Vas-vármegyei alispán, — a győrvári szerencsés csatáról gr. Esterházy Antal túl a dunai orsz. főkapitányt mindjárt azon melegében értesíteni kíván-

hazabocsátgatta. Mely büneit azután, a gyámoltalan Andrassyakat fölváltott erélyes Bottyán tbk. csakhamar fölfedezvén, elfogatta Czirákyt, hadi törvény elé állíttatá, úgy, hogy tiszti rangjától — ezért és Kapuvárnak gyáva föladásáért — megfosztatván, a jeles főúr tömlőczben halt meg Rozsnyón.

¹⁾ Így; és nem «*kétszáz*», mint a másolatban hibásan íratott.

ván, a sümegi főhadiszállásról nov. 11-kén levelet írt neki, s ezt, a dunai közlekedés ez időszertinti bizonytalansága miatt, két példányban, kétfelé is expediálá. Az óvatosság nem ártott; mert míg az egyik, talán a Karva felé küldött példány, — mint az ezen tudósításból meritő Pankotay Ferencz és Beniczky Mátyás alábbi levelei mutatják, — szerencsésen kézhez jutott vala: addig a másik példányt a császáriak, valahol a Csallóközben fölfogták, s hogy Starhemberg Guido fővezér megérthesse, számára németre fordították. Hanem crimínális fordítás, az igaz; de mindegy, mireánk *ennek* egykorú másolata maradt: tehát az eredeti helyett ezt vagyunk kénytelenek közölni.

«Sümeq, den 11. 9-bris 1706.

Nach Übergab Kapuwárs ging Stahrenberg mit dem Ebergéni gleichsam spatzieren auff Sárvár. Bey Güntz sind wir bis 4 Tag gewesen und auffeinander nicht treffen können, denn der Feind hat sich in ein engen Ort gesetzt, in allen von 2000 Mann. Und derweil auch Hannibal Heister mit 3000 Mann und 700 Reutern, gegen Légrad herauskam und Egerszeket¹⁾ auffgebrannt, zu Egervár Quartier gemacht: also kamen wir, des Beszeredi, Balog, Török, Kisfaludi László und György Regimente,²⁾ gegen den Heister bey der Nacht und Stille. Der Racz lag bey der Mühle zu Egervár, und da traffen wir auff sein Retrogardia so, dass viel Raczen blieben. Am Samstag nach Mittag fieng das Treffen, umb 9 Uhr Abends in der Finster kommen wir darvon; den andern Tag wieder von Frischen auff ihn losgehend, — und da nahmen wir ihm weg 3 Stück, alle Wagen, eben *bey Raab*.³⁾ (!!) Die flüchtigen machte man nieder bis auff Kanissa, und eben zu Kanissa in der *Kupfergasse* (!!) fieng man *bey der Mühle* den Haister.⁴⁾ Zu Egervár haben sich 200 (700.) Raczen salviert, welche sich aber ergeben und ihr Gewehr niedergelegt haben, und wurden nach

¹⁾ Így; «Egerszeget fölégeté»-ből; látszik, hogy német ember fordította.

²⁾ Ezen ezredeknék azonban *csak részei* valának jelen; egészben csakis a Bezerédyé.

³⁾ Így; képtelen bolondúl *Győrt* fordítván, *Győrvár* helyett.

⁴⁾ Szinte comicus ostobasággal «*Kupfer-Gassé*»-t «*bei der Mühle*» értve s csinálva «*Rézmán malmándl*» szavakból.

Légrád begleitet. Viel Fahnen hat man erobert, als den ersten Tag 11 Fahnen und 12 Pauken oder Drummel, den andern Tag noch mehr. In diesen Berg und Wäldern jagt und tödt man viel Raczen zusammen. Morgen werde ich für Excellenz die Sach, wie sie war eigentlich, beschreiben.

Horvat Sigmund.

Herr Tarnóczj ist umbkommen und Balog Adam ist blessirt, aber nicht zum Tod; 40 Officir sind blessirt, gemeine Soldaten noch mehr.

Cziriaki hat schändlich Kapuwár übergeben, wovon Herr Palásti ¹⁾ wird referirt haben.

Dieweil Gott der Herr gezeigt hat, dass Er den heidenmässigen Racz demütigen könne, wie Er ihn dann sammt seinem Heerführer, den Hannibal Heister, — der jetzt gefänglich nach Neu-häussel geführt wird, — wirklich gedemütiget: so hat Er dadurch die gefallene Herten über der Donau erfreuet und wieder aufgerichtet, und solchemnach werden auch die drübigen Völker zu uns desto sicherer stossen und sich mit uns vereinigen können, sonderlich Herr General Bottyan mit seinen Regimentern und andern, die sich auff 5000 erstrecken, und wird nächst Gott dem Löwen Gvido von Stahrenberg, der bey (Lébény-) Szent-Miklós auff unser Blut lauert, nächst Gott vorbeugen.»

(Egykorú másolat, féliven.)

3. Pankotay Ferencz, a fejedelem táborából, Radvánszky János országos kincstárnoknak.

«Semmi bizonyos új hírrel eddig az úrnak kötelességem szerint alázatossan nem udvarolhatván, követem. Elhiszem, eddig meg is únta az úr hallani Hajszternek veszedelmes cásusát, a ki is Vasvárhoz a mikor háromezer gyaloggal, lovassal pedig hétszázal közelített volna: Bezerédi Imre uram maga commandója alatt levő hadakkal megüté, és az Isten úgy megáldotta, hogy egy-néhány embernek elesésével az egész ellenséget megszalasztván, Kanizsáig mindenütt vágta; úgy, hogy a ki benne megmaradott volna, csak hírt vinni is kevés; munitiót és minden szekereit el-

¹⁾ Esterházy Antal hadsegéde.

nyerte. Egervárban kétszáz rácز recipiálta volt magát annakelőtte, másnap ezen cásus után az is mindgyárt a várat feladván, Urunk ő Nga hűségét amplectálta, (*elfogadta*). Hajsztert penig Győrvár és Kanizsa között magát Rézmán malma nevű helynél érték utól s ott fogták el s onnét vitték Sümeg-várába, s onnét az háromezer gyalognak, 700 lovasnak zászlóival s dobjaival ide által van parancsolat kísirtetésére. Mely nemzetünk Isten áldásából lött szép szerencsájének hirdetését Kegyelmes Urunk Te Deum Laudamus ének-léssel és ágyúlövésekkel most szintén parancsolja a várakban s városokban celebráltatni.» (A levél többi része a tiszavidéki táborozás eseményeiről szól.) In Castris ad Lőrinczi positis, die 17. 9-bris 1706. (Eredeti levél.)

4. Gr. Erdődy László Ádám labancz pap úr Bécsből, édes atyjának, Horvátországba.

«Mlgos Generál-Feldmarschall Guido Starenberg uram Leopoldvárat jóllehet szerencsésen megprófontírozta: de az által se Szomolány-vára, sem penig az Vágon innét való tartomány föl nem szabadult; maga Feld-Marschall uram még itten vagyon, az népét penig qvártélyokra elosztotta; némely része Csalóközben, némely Rábaközben, némely penig Óvár és Győr között vagyon. Oly reménségben valánk, hogy legalább az Dunán innét való föld (*Bécs-től számítva*) fölszabadúl az kuruczszágtúl: de iffiabbi Heister uram szerencsétlensége miatt szerencse, ha reménségünkben meg nem csalatkozunk. Itten ugyan csak három- vagy négyszázra becsülik a kik elvesztek az harcban: de az kuruczoktól gyütt levelek ezerekrül is tesznek emlékezetet. Tudom, nagy félelem leszen Horvátországban is ezen szerencsétlenség miatt; a minthogy, ha az ország jó rendeléseket nem fog tenni: nem ok nélkül tarthatni valamely alkalmatlanságtúl, kinn lévén az egész (hadi) népe. Ngod méltóztassék jó rendeléseket tenni maga személye iránt, hogy in casu alicujus incommoditatis vagy Gráczban vagy máshová recipiálhassa magát. — Gr. Erdődy Sándor felül semmitsem hallhatok alkalmas üdőtül fogvást; bárcsak ő Kglme ne lött volna Heisternél, a midőn ez az szerencsétlen fölverése történt!» Bécsben, 17. 9-bris 1706. (Eredeti levél.)

5. Beniczky Máttyás alezredes-főhadbiztos Nyitráról, Radvánszky kincstárnoknak.

«Tudom, eddigis talám Kglmetekhez (Besztercebányára) elhatott köz-hírül Dunántúl lött Hannibál Hajszter fölverése; kit magam is azonnal tudtára adtam volna Kglmednek: de annak genuina informatióját (*tüzetes leírását*) vártam. Hajszter egyet értvén Pálffi (János, cs. tbk., horvát bán) urammal, két felül akarták az mijeinket megtámadni, úgymint Kanizsa és Pozsony tájárúl, noha az Isten, istentelen szándékinak más kimenetelt mutatott. Mivel Hajszter elbízván magát egynéhányszor tött prédálásában, hétszáz reguláris dragonyossal, maga lovas rácz veres próbált regimentjével, adjungálván (*csatolván*) ezekhez horvátországi gyalog horvátságot és ráczságot (végőr-ezredeket), anticipálta (*elhamarkodta*) marsát s kiindúlt (Széchy-)Sziget felé, az hol is sok falukat fölégetvén, levágván, Egervárig penetrált (*hatolt*). Mely kegyetlensége tudtokra esvén Andrászi Pál (István!) és Bezerédi uraiméknak, látván magok majdan végső veszedelmeket ex duorum conjunctione (*ama kettőnck egyesüléséből*): magok mellett levő mintegy négyezer lovassal megindulván magok hírével eleiben, délután 8. (6-kán!) 9-bris három óra tájban marsban megütik s véletlenül annyira confundálják, hogy még rendben sem vehette magát; jobbára gyalogság lévén: mind az ellenség, mind magunk népe gázolta. *Helyben, az mint halomban rakott testek bizonyítják, harmadfél ezer esett*; az nap Hajsztert is elfogták, három álguját, az ki vele volt, elnyerték. Kilencz egész óráig volt (tartott) az actió, úgy, hogy étszaka választotta el az harczt; másnap megint hajnalban az residuitássára (*maradványára*) menvén, aztat is fölverték minden bagázsistúl, — szerencsés volt az ki föld népe előtt elmehetett. Erre nézve Ebergéni (cs. altbgy.) is Rábaközbül kiment. Staremburg (Guidó) oda szándékozik qvártélyban, ha Isten engedi; (nem mert aztán!) de azok is vérszemet kapván, rajta igyekeznek.»

Nitriæ, die 18. 9-bris 1706.

(Eredeti levél.)

6. *Kőszöghy Mihály levelei póstamester, Radvánszkynak.*

«... Tudom, jól constál (*tudva van*) az úrnál iffjú Hajszternek fölverése Dunántúl, és magának megfogattatása. Méltóságos Generális Gróff Forgács Simon uram ő Ngát mai napon virradtakor expediálván póstán Kegyelmes Urunk után, referálta ő Nga is, hogy harmad egész napig üzték, kergették, vágták az elszélelt hadait és harmadnapon fogták volna magát is el Hajsztert, szintén Kanizsa táján, egynéhányad magával.»

Lévae, die 20. 9-bris 1706.

(Eredeti levél.)

7. *Gr. Csáky Zsigmond tárnokmester, Bécsből, gr. Erdődy György országbírónak.*

Úgy hiszem, a híreket másunnét is megírják Exciádnak, mindazonáltal én is tudósítani kívánom, «hogy tudniillik Hajster uram actiója, melly Egerszegh táján Andrassy István, Bezerédy s több kurucz kapitányok és commendójok alatt valókkal interveniált, tovább is confirmáltatik, illy particularitásokkal, hogy azon actiójok tartott légyen két nap; első nap az ellenséget megnyomta vala: de másnap az kurucz újabban, a megkeseredett parasztsággal rajta menvén,¹⁾ igen keményen megverte; magát generális uramat sebessen elfogván, elsőben Sümegre, azután tovább is vitték. Az gyalogja majd inkább eltörültetett, a lovassa dissipáltatott (*szejjel-szóratott*). Kurucz tiszt, a mint hallatik, 92 sebes és elveszett; referálják, hogy a kuruczokból másfél ezerig való veszett volna.²⁾ Hirdetnek ollyat is, hogy Esterházy Antal és vak Bottyán újabáltalkölt volna (a Dunán) Karvánál circiter 4000 emberrel erre a részre. Méltóságos bán uram a Rábaközbtől Kőszegre menvén és ottan Max Staremborg és Ebergényi generális uraimék commendója alatti corpussal megegyezvén, onnat Sárvár felé nyomakodott.»

¹⁾ A Heister égetéseitől, rablásaitól méltán elkeseredett pórság már csak a megvert, futó ellenséget öldözte.

²⁾ Ez csak afféle bécsi hír volt, némi vizsgálatásúl megkondolva.

(A levél többi része más vidéki hadműveletekről szól.) Bécs, 20. 9-bris 1706.

(Eredeti levél.)

8. *Gr. Erdődy György Horvátországból gr. Koháry Istvánnak, Bécsbe.*

«Ebbe az országba való beérkezésem után csakhamar volt tudtomra iffiabbik gróff Hayszter uramon történt szerencsétlenség, a ki is a mint vigyázatlanságtúl nagyobbára viseltetett. Kire nézve félelemben volt Varasd tája; de az országbeliek hamarjában tettenek az ellenség tartható irruptiója ellen dispositiókat, a mellett a vizeknek is nagy áradási lévén, már nem félő, hogy az ellenség irruptiót tégyen». Sellin, 1. x-bris 1706.

(Eredeti levél.)

9. *Rákóczi, a győrvári diadal alkalmából, a «Dunántúl lévő egész hadi tiszteknek s hadaknak».*

«Kglmetek actusát, melylyel a maga erejében felfuvalkodott nagy roppant ellenséget megszegyenitette és hogy azzal a magyar vérbeli, régi őseinktől reánk maradott s belénk oltatott virtust győzedelmes pálmaágakkal ékeskedve, mindennek szeme eleibe tette: mind magunk kedvesen vettük, mind édes magyar nemzetünk emlékezetes dícséretével fogja recolálni (*ápolni, emlékezetben tartani*) és maga idejében illendőképen meg is jutalmaztatni. Tovább is viselje oly vitézi bátorsággal kiki fegyverét, hogy az által megdühödt ellenségünk mindenütt romoljon; bizonyosak lévén benne Kglmetek, hogy Isten tovább is segedelmét megmutatván, fegyverkezésünknek igaz voltát szabadságunknak óhajtvá várt örvendetes révpartjára vezérli.

Die 30. 9-bris 1706. Rozsnórúl».

(A fejedelem udv. cancelláriájának 1706—7-ik évi, még kiadatlan protocollumába iktatva. Br. *Jeszenák*-gyűjtemény, IV. köt.)

10. Rákóczi, *Andrássy Istvánnak.*

«*Eodem. Tek. Ngos Andrássi István Generálisnak.* Ellen-ségünk megszégyenítésében mutatott Kglmed és több híveink hazafiúságát tapasztalván, nagy örömmel értettük hozzánk küldött Kglmed leveléből; egyszersmind azon győzedelmes actusnak jelétül küldött zászlókat vettük kedvesen. Ennekutánna is, vagyunk oly teljes bizodalomban, hogy Isten segedelméből hasonló actusokkal hamar időn megszegik szarva ellenségünknek! Írtunk e mellett több odavaló hadi tiszteinknek is és az egész vitézlő rendnek, és azon levelünket accludáljuk (*mellékeljük*) Kglmednek, mellyet kö-zöttök publicáltasson is Kglmed.»

(Ugyanott.)

11. *Jutalmazások a győzelemért.*

A bőkezűen jutalmazni tudó Rákóczi fejedelemtől a győrvári fényes diadalért mind az ebben részt vett hadak — a nyert dús zsákmány kótyavetyéjéből befolyt s a tisztek és katonák közt szokás szerint kiosztott tetemes összegeken fölül — még külön, ezüstpénzbeli remuneratiót nyertenek: mind pedig a Győrvárnál vezérkedett (ámbar az ütközetben részt nem vett) br. *Andrássy István* tábornok, úgy a győzedelem eldöntője, főhőse, a véréti vitézi módon ontott *Béri Balogh Ádám* ezredes, nagyszerű jószág-adományokkal tüntettetett ki. Mindegyikök egy-egy nagy uradalmat kapott Dunántúl. Ugyanis, a mi Andrássyt illeti, a fejedelem adománylevele — kivonatosan adva — így szól: «*Nos Franciscus Rákóczi Dei Gratia Princeps, etc. Damus pro memoria, etc.* Hogy Tekéntetes Nagyságos Szent-Királyi *Andrási István* Generális-Főstrázsamester Uri Hivünknek, Isten vezérléséből kezünkre vett édes Hazánk fölszabadítása s kívánt boldogulása elérésére czélyozó munkájában, másoknak jó példájokra nagy készséggel egynéhány ízben tapasztalt hasznos és dicsíretes magaviselésével meg is mutatott hazafiúságát, az ellenség ellen maga életinek kockára vetésével való jeles operatióit méltó tekintetben vévén és egyszersmind jó reménségünk lévén, hogy ennekutánna is

hasonló állhatatos, igaz hazafiúsága változhatatlan megtartásával,¹⁾ az időknek és helyeknek külömbségéhez képest mindenekben maga készségét és serénységét fogja gyakorolni; arra nézve Ns. Komárom vármegyében lévő *egész tatai dominiumot*, — úgymint Tata várossát, Szomód, Bay, Gyermel, Tarján, Bánhida és Naszály nevű falukat, nemkülömben ha még ezeken kívül valamely faluk vagy puszták a megírt dominiumhoz bono jure (*igaz joggal*) tartozni találtnának, minden névvel nevezendő appertinentiáival (*tartozékaival*) adtuk, engedtük és kegyelmessen conferáltuk megnevezett úri Hivünknek, feleségének Nemzetes és Nagyságos Serédy Sophia Asszonynak, mindkét ágon lévő maradékoknak, successoroknak és legatáriusoknak, továbbvaló dispositiónkig. A minthogy ilyen mód szerint adjuk, engedjük, stb. stb. Datum in Oppido Rozsnyó, die 20-ma mensis Decembris Anno Domini 1706.

Franciscus Rákóczi m. p.

P. H.

Sigismundus Jánoky m. p.

Franciscus Aszalai m. p. 66

(Eredetije a gr. Andrássyak betléri ágának Oláhpatación őrzött levéltárában, fasc. I. nro 9.; továbbá Sümegen, 1707. január hó 10-kén Bogyay György Zala-megyei szolgabíró és Nagy István keszthelyi plébános által az eredetivel collationált, hitelesített másolata gyűjteményemben.)

Balogh Adámnak pedig a Zala-vármegyei *csobánczi uradalom* volt szánva. Ugyanis Rákóczi udv. cancelláriája 1706-ik évi, még kiadatlan protocollumainak br. Jeszenák-gyűjteménybeli III-ik kötetében, a következő fejedelmi kiadvány extractusát olvassuk:

«*Die 22. x-bris, Rosnó, 1706. Deputationi Trans-Danubianae Oeconomici Consilij.* (Az orsz. közgazdasági tanács dunántúli küldöttségének.) Minekelötte *csobánczi jószágot* N. V. *Balogh Adám* (Ezeres-) Kapitány Hivünknek conferálnánk: annak jövedelméről informáljon Hűségtek bennünket».

E kívánt informatiót nem ismerjük; a Béri Balogh-család

¹⁾ Ebben a várakozásában ugyan csalódott a nemeslelkű fejedelem, a magát hősiiesen védő Lőcsének hűtelen és alattomos földadásával 1710-ben gyalázatos árulóvá lett Andrássy Istvánban.

leveltárának irományaiból azonban tudjuk, hogy a győrvári diadal hősenek utóbb nem a csobánczi, hanem a *somogyvári uradalom*, Somogyban, adományoztatott. A dolognak úgy kellett történni, hogy, mint Rákóczi, Andrásyhoz intézett nov. 30-iki válaszában említi, egyszersmind több, dunántúli hadi főtisztnek is írt: köztük tehát bizonyára a diadal legfőbb hősenek, a súlyos sebeiből ekkor már lábadozó Balogh Ádámnak is; és ámbár e levél nem maradt ránk, tartalmát a körülményekből mégis sejtethjük: a lovagias fejedelem megköszönte a lelkes, bátor ezredesnek hűségét, megdicséré példamutató, serény vitézségét, s egyúttal vele fejedelmi kegyelmét kívánván éreztetni, felszólítá a hőst: jelöljön ki valamely dunántúli kincstári jószágot, a melyet neki adományozhasson. Mire Balogh a csobánczi uradalomnak hg. Esterházy-féle részét kérte föl. Erre következett azután Rákóczinak a túladunai kincstári javak igazgatóságához intézett decz. 22-iki rendelete: informálják őt a csobánczi jószág minéműségéről, jövedelmeiről. Az információ pedig valószínűen olyan volt, hogy ezen uradalmat — a hadszíntér közelében, a pápai és sümegi főhadiszállások mögött fekvésénél fogva — a fiscus, tekintettel a hadélelmezésre, csak nehezen nélkülözhetné; czélszerűbb volna tehát Balogh Ádámot más, távolabb fekvő birtokkal jutalmazni. Így kapta utóbb adományban Csobáncz helyett Somogyvárt.

Gr. Bercsényi Miklós generalissimusnak és gr. Esterházy Antal dunántúli főkapitánynak Balogh Ádámhoz intézett szerencsekívánó leveleit — s illetőleg Antal úrének csak kivonatát — már közöltük. (Idézett munkánkban, 132 és 134. l.). Emez nov. 22-kén kelt Érsek-Újvárból, az előbbi pedig decz. 13-kán Bajmóczi várából, a hová a fogoly Heistert is vitték Újvárból, hogy a fővezérnek bemutatassák. A nyájas úrnő: Bercsényi-Csáky grófné gazdagon megvendégelé úri asztalánál a fogoly cs. tbkot, sőt a generalissimus nevenapján: Miklós estéjén a bajmóczi lovagteremben tartott fényes bálon még meg is tánczoltatták a kurucz menyecskék a legyőzött — *Hannibált*.¹⁾

¹⁾ *Bakos János* udv. ágens újságolja Bécsből, 1706 decz. 15-kéről kelt levelében gr. Erdődy György országbírónak Varasdra: «A kuruczok Rozsnyóbányán tartanak gyűlést; *Haisztert* pedig Bajmóczon tartják és

Bercsényi említett decz. 13-iki levelében arról is értesíti Balogh Ádámot, hogy a győrvári harcban részt vett katonaság és hajdúság között a fejedelem bőkezűségéből ajándékozott külön remuneráció gyanánt kiosztandó «*bizonyos summa fejrőpénzeket*» már átküldötte a Dunán. Ez a jutalompénz — mint most más adatból értesülünk — 18,000 frt vala ezüstben, s arányos kiosztására nézve két rendeletet birunk Bercsényitől: a kiosztatást intéző br. Andrassy István tbkhoz és a pénzt átszállító s kiosztandó Beniczky Mátyás főhadbiztoshoz; melyek bár kissé hosszúak, az akkori katonai szokásokra olyan érdekes világot vetnek, hogy nem mulaszthatjuk el közlésüket. Mindkettő egy papíron, két íven maradt fenn a Bercsényi-féle hadi cancellária eredeti fogalmazataiban, számos helyen maga a fővezér kezeírásával javítva és toldozva. A dátumot ugyan e fogalmazatokon elfeledték kitenni: mindazáltal tartalmukból s a Balogh Ádámhoz szóló decz. 13-iki bajmóczy leveléből bizonyos, hogy ezek is Bajmóczy várában (a hol Bercsényi nov. végén és december első felében tartózkodik vala) keltek, ezen utóbbi hó 10-ike körül.

Az Andrassyhoz intézett levél ím ez:

«Ajánlom köteles szolgálatomat Kglmednek.

Tekintetbe vévén Méltóságos Fejedelem az utóbbi, Hajster szerencsés felverése alkalmatosságával lett harczon jelenlevő hadaknak szíves (= *bátor*) munkáját: oly dícsíretes magokviselésekért és generosus actusokért bizonyos summa fejrőpénzzel kedveskedni kíván; mellyet is azon alkalmatossággal expressus fizető-commisarius Beniczky Mátyás ő Kglme által expediáltam Kgltek közé, oly instructióval, hogy abból *a tiszteknek*, a strázsamesterig inclusive, *egy havi fizetés*, azután személy szerint *a lovasoknak három-három frtjával, gyalogoknak pedig kettővel számlálván*, adattassék. És jóllehet, a mint előttem constálhat az ott jelen levő (értsd: *jelen volt*) ezereknek száma, úgy érttettem: Bezerédy Imre, Kisfaludy György, László, Török István, Balogh Ádám, Somody Ádám, Bottyán János uraimék lovas-ezerebeliek, Mór (Móry) gyalogseregei-félék (*csak száz-egynéhányan!*) és Bonefus commendiro-

hogy megvendégelték és meg is tánczoltatták ottan.» (Eredeti levél, a gr. Erdődyek galgóczi archivumában.)

zottjaiból (*csak 25-en!*) voltak azon actuson; de mivel azoknak száma és effectivus státussa: kiből mennyi lehetett? bizonyossan nálam tudva nincsen, — azért azon pénznek kiosztásában proportionata subrepartitiót (*arány szerinti kivetést*) itt nem tehettem; hanem azon ott jelenlévő hadaknak serio investigatióját Kglmed dexteritására bízván, — *egyébaránt is Kglde generálisí commandója alatt történvén azon dicsőséges actus: Kgldelet illeti ennek végbevitele,*¹⁾ — annak effectuatióját és véghezviteletét adlaborálni igyekezzen is; de majd jobb módját nem láthatom: tudom, *a kótyavetye-listák*²⁾ meg fognak lenni, — azokból ki fog tetszeni: kik voltak jelen, kik részesültek az nyereségben? Mindazáltal pro erutione status effectivi et probatione (*a résztvevők tényleges létszámának kinyomozása és megbizonyodása végett*) minden regimentbeli főtiszték, a kik azon actusban (jelen) voltak, személy és nevezet szerint való listájokat és számát magok pecsétje és aláírása alatt adják be azoknak: kik voltak alattok valóik közül a felülírt harczon? Mely listákat mindazáltal Kglde, Horváth Zsigmond hadi-főcommissárius és consiliárius urammal ő Kglmével együtt, az kótyavetye-listákból excerpálandó (*kivonatolandó*) hadak és ezerek specificatiójával comportálván: azon pecsétes, tiszték által adandó listákat Kgltek authenticálja, és úgy assignálja felülemlyített fizető-commissárius kezéhez, hogy az szerint fizethesse ki az ezereket, — *minthogy éppen nem volna jó példát adni, hogy némely tiszték hízelkedvén, azokat is beadják, a kik jelen nem voltak.*³⁾

És mivel a fejér (= ezüst) pénz, mostani kiváltképen való szűk voltára nézve, felettebb kedves és ragadós: hogy ezerekre avagy seregekre (*ezredekre avagy századokra*) obveniáló summáknak quvartélymesterek vagy más tiszték által való perceptiójával (*kézhézzételével*) valami confusió ne legyen: instructiójában vagyon azon fizető-commissáriusnak, a mely ezerek avagy seregek jelen lésznek, azoknak személy szerint, kézzől kézre, a megírt mód és

¹⁾ E közbevetett mondatott Bercsényi szúrta közbe, valamint föntebb is a szövegben több szót maga változtatott, javított.

²⁾ A zsákmányt a katonák közre tartoztak adni; azután árverés tartott a táboron és az ebből begyűlt pénzt arany szerint fölosztották. Ezen fölosztásról pontos lajstromok vezettettek, melyek itt értetnek.

³⁾ E megjegyzést ismét a fővezér toldá be.

deputátum szerint adja ki, quietáltatván super erogatis (*nyugtáztatván a kifizetett összegekről*) magát, ő is azonban contraquietantia (*ellennyugta*) formában subscribálja a listákat: kinek mennyit adott? Holott pedig valamely ezer vagy sereg commendírozva és haza szolgálatjában foglalatós lévén, prævio modo jelen nem léte miatt az ő obtingensét (*jutalékát*) fel nem vehetné: tehát eo in casu, prævía intimatione (*ezen esetben, előlegesen tudósítatván*), minden compániábúl rendeljenek egy hadnagyot, strázsamestert és két közkatonát, kiknek erga dandam superinde quietantiam (*adandó nyugtáikra*) a fizető-commissárius kezéhez assignálhassa, — vévén azok is e converso (*visszont*) magoknak contraquietantiát a fizető-commissáriustúl.

Minthogy azonban az regimentek között feles volentírek is (*önkéntesek, számfölötti tisztjelöltek*) találkoznak, a kik jelen voltak azon harczon: azok iránt is szükséges reflexióval (*tekintettel*) lenni, hogy annyival is inkább édesíttessenek további jó magokviselésre és igyekezetre. Mire nézve azokat is Kglđ számban vetetvén, cum consideratione personarum et qualitatum (*a személyekhez s képességeikhez mérten*), kinek 15, kinek 10, 12 frtot), többet s kevesebbet pro ratione status et personæ adattasson.

És mivel tudom, sok sebesek is vannak, kik iránt — a felülírt deputatumon felül is — igen szükséges reflexiót tartani; mire nézve rendben vévén Kglđ Horváth Zsigmond urammal együtt præscripta modalitate (*a fentírt módon*), az hadakat: a mi elmarad azok obveniensétül (*jutalékából*), investigálván nevezet szerint a sebesek számát, és azok közt proportiót tévén: állapotjához és személyéhez képest kinek-kinek juttasson abbúl Kglđ.

Elhiszem, sokan léznek, a kik ezen fejrőpénzben részesülni kívánnának s fizetéseket fejrőpénzül fogják követelni; de Kglđ azt adhatja válaszul, hogy a Méltóságos Fejedelem positive *csak azoknak parancsolta kiosztatni, a kik azon dicsőséges actuson jelen voltak, dicsőretnesen viselték magokat*, — ők is igyekezzenek: hasonló formában kíván nekik is kedveskedni ő Nga. Horváth Ferencz is (simontornyai várparancsnok) szép actust tett most, csakhamar Hajster actiója után¹⁾, 3 zászlót küldött Méltóságos Fejedelemnek:

¹⁾ Sőt valamivel még előtte. Ugyanis *Horváth Ferencz* 1706. nov. 7-kén

azok is a többi közé számláltathatnak, — úgyis csak 50—60 lóval írja magát lenni.¹⁾ Az tulsó (dunántúli) regimentek hóbeli (hónapok szerinti) fizetése iránt is adtam assignatiót Horváth Zsigmond uramnak, — kinek valóságos mását íme, accludalom, — kinek és kinek adjon in Abschlóg valamely ezer forintot a fizetőmester; az hátramaradandó restantiákról is és mundirungnak kiadásáról teszek dispositiót: csak a generális-mustrához és computushoz új esztendő-napig készüljenek, annak rendi szerint meg lehessen.²⁾

Mindezeknek azért további szorgalmatos effectuatióját tovább is Kglđ dexteritására bízván, semmi kétségem is benne: kinek-kinek megelégedésére való véghezvitelét allaborálni el nem mulatja. Maradván ezzel, — etc».

Beniczky Mátyásnak pontokba szedett és a főntebbi rendeletet kiegészítő utasítása pedig ez:

«Instructio pro Dno Matthia Beniczky, in negotio infrascripto ad partes Trans-Danubianas expedito.

Minthogy Méltóságos Fejedelem minapi, Hajsternek Isten által való felverése alkalmatosságával lett harczon jelenlevő hadak szíves munkáját tekintetben vette: oly dícséretes magok jó viseléséért és generosus actusokért azoknak per formam gratificationis

jelenti már a fejedelemnek, hogy az Eszék felől fölcsapott rácz 300 gyaloggal az ozorai kelőt megszállván, 200 lovast a mezőföldi falvak fölrablására küldött, kik is Szilast fölgyújtották s marháikat elhajtogatták. Ezekre ő, Horváth, Simontornyáról «60 vagy 70 lóval kiindulván,» ugyanott Szilasnál megverte, 47-et levágatott, 3 zászlójukat elnyeré, a többit széjjel-szórván, egy mérföldnyire üldözte s az elrablott marhákat is visszanyerte tőlük. Erre aztán a gyalogságuk is megfutott; ő pedig említett lovasságát Berthóti Zsigmond huszáraihoz csatolván, a Dráváig alaküldötte; a kik is épen most érkezének meg szép győzelemmel: mert 52 labanczot levágtak, 14 hadi foglyot, 116 lovat, 500-ig való marhát és sok portékát nyertek s hoztak magokkal. A nyert zászlókat íme küldi, hadnagyától Keszy Jánostól. *(Ereleti levél, gyűjteményemben.)*

¹⁾ T. i. a gyalog várórségen fölül; 60—70 lovassát írja, ezekkel csapozott ki.

²⁾ Ezt az egész bekezdést Bercsényi toldá be sajátkezűleg.

(*ajándék-, vagy jutalomképen*) bizonyos summa fejezőpénzt, *úgy mint fl. 18,000¹⁾* adatni kegyelmesen resolválni ő Nga méltóztatott, mely Dunán általviendő és az hadak közt kiosztandó pénz mellé Kglđ rendeltetett; hogy azért tudhassa az iránt való kötelességét és hivatalját: ezeket pro uberiori instructione fogja observálni, (*bővebb utasítás gyanánt fogja követni*).

1. Kezéhez vévén azon felülirt summát, legelsőben is fogja magát jelenteni Mlgos Generális-Marsallus Gróff Esterhás Antal uramnál (Érsek-Újvárott), oly véggel, hogy megjelentvén Dunán által való menetelét, pro tutiori et securo transitu (*biztos, bátor-ságos átköltözés okáért*) rendeljen ő Kglme Kglđ mellé elégséges kísérő hadat; kikkel általköltözvén (a karvai réven) a Dunán, directe Generális András István uramhoz menjen.

2. Elérkezvén azért (Sümegre) említett Generális András uramhoz, megadja azonnal ő Kglmének szőlő (főntebbi) levelemet, s várjon ő Kglme további dispositiójátúl. És mivel effectivus státusa azoknak, kik az harczon jelen voltak, bizonyosan nálam nem constál, megírtam azért említett Generális uramnak: azoknak számát serio investigálja, de legkiváltképpen a kótyavetye-listából excerpáltassa az jelenlevő regimentekbélieket; mindazáltal pro eruatione status effectivi et proportionis, minden regimentbéli főtisztek, kik az harczon voltak: személy és nevezet szerint való listájakat és számát magok pecsétje és subscriptiója alatt adják be azoknak, kik voltak alattokvalóik közül azon actuson? Mellyeket felülemlített Generális András István uram, Horváth Zsigmond hadi-főcommissárius és consiliárius urammal együtt authenticálni fogja s assignálja Kglđ kezéhez, hogy a szerint exolválhassa Kglđ az hadakat. Abban pedig ezt kell observálni:

3. Hogy az tiszteknek, a strázsamesterig inclusive, egy havi fizetés, azután pedig személy szerint, a lovasoknak három forint-jával és a gyalognak kettővel számlálván, adattassék azon pénzből.

4. (A fejezőpénz kiosztásának módjairól a jelenlevő seregek közt s a távollevők deputáltjainak; a nyugták- és ellennyugtákról, — épen úgy, mint fent.)

¹⁾ Ezen összeget Bercsényi maga jegyzé be. Más helyeken is corrigált egyet-mást.

5. A minémű volentírek találkoznak: Kglđ azokra is erga assignationem Dni Generalis Andrásy, kinek-kinek annyit, a mennyit ő Kglme kinek deputálni fog, adjon.

6. Tudom, feles sebes találkozik; azokat is Generális Andrásy és Horváth Zsigmond uraimék számban vészik; az obveniálandó deputatumon felül azok közt proportiót tévén, pro ratione status kinek-kinek fog assignálni. Azért a mi elmarad az hadak egész obtingensétül: Kglđ a sebeseknek oszszon proportionate, Generális Andrásy és Horváth Zsigmond uraimék rendelési szerint.

7. E mellett azon túlsó ezerek hóbéli fizetésekre kinek mennyit assignáltam: ime ez accludált generális-commissiómbúl meg fogja érteni; melynek valóságos mássát mind M. G. Marsallus Esterhás Antal úrnak, úgy Horváth Zsigmond consiliárius uramnak is megküldöttem. Kglđ annyira való rézpénzt magával általvivén, azon regimentekre in defalcationem restantiarum et fiendam ex post peracto generali computu imputationem a (*hátrálékok lerovásául és majd az általános fizetésbe leendő betudásképen*) kinek-kinek erga quietantiam adja ki. Az mi Bezerédy uram regimentjét illeti: azért hagyatott ki ezen generális commissióbúl, (mivel) egészen kiadták azon ezerre a fizetést, s eddig talán által is vitte a kvártélymester.

8. Pro directione penig, Kglđ az fejrőpénz iránt való kézhez veendő listákat és quietantiákat, úgy más egyéb documentumokat őszve ne keverje más positióbéli számadásit illető actáival; mivel ez speciális állapot lévén, nem ingrediálhatja más kiadásokrúl való számadásit, — hanem oly készen tartsa, hogy visszajövetelével azonnal egész kiadásairúl a fejrőpénznek számot adhasson. Etc.»

Íme, látható e föntebbi két okiratból: mily szoros rendtartással s egész a minutiosusságig menő lelkiismeretes pontossággal járt el a katonai administratió minden ágazatában, a figyelmét még aprólékos dolgokra is kiterjesztő főhadvezér, Bercsényi gróf. Mennyire méltányosan igyekezik megjutalmazni a *valódi* érdemet: de viszont mily óvatos abban, hogy az érdemes vitézek közé a jutalomra illetéktelenek ne férközhessenek!

Végül, a győrvári véres harc részesei megjutalmazásában, avagy ott vallott káraik helyrepótlásában, még egy esetről értesülünk, a dunántúli közgazdasági expositura kiadási jegyzőkönyvei-

nek 1706. július 24-kétől — vagyis a 100 napos fegyvernyugvás lejártától — 1707. január végéig terjedő kivonataiból. Ezen, Csákány Mihály kamarai lajstromozó s. k. aláírása és pecsége alatt kiadott «*Extractus Protocolaris*» tételei között olvassuk ugyanis 1707. január 10-iki kelettel bejegyezve, hogy mivel «*Dnus Emericus Bezeredy, occasione conflictus Győrváriensis in sonipedibus suis multum damni esset passus*», — vagyis magyarul: mivel a győrvári csata alkalmával *Bezeredy Imre a maga paripáiban sok kárt vallott: tehát Szalay István kincstári inspector, a csepregi jóság jövedelmeiből száz forintot fizetett ki ezüstpénzül a nevezett vitéz dandárnoknak — nyugtája szerint — e kárainak pótlásaképen.*

Egy közönséges katonaló ára akkoriban 20, 22, 25, s az igen jóé 30 frt volt. Azonban Bezeredy Győrvárnál odaveszett paripái, természetesen, sokkal kiválóbb minőségű, drágább tiszti lovak valóznak. Maga is panaszkodik ezen idő tájban írt egyik levelében Esterházy Antalnak, hogy a «jó paripákban, mostanában nagyon megszűkült», mert a javát Győrvár alatt hagyta, kilődözték alóla.

12. A nagy-szombati jezsuita-napló följegyzései a győrvári harcokról.

(Latinból fordítva.)

Még egy kútfőről kell megemlékeznünk. Boldogult *Kazinczy Gábor* elhunytja után több évvel, a néhai geniális tudósnak és szónoknak régi barátja és végrendeleti megbizottja, a lengyel menekült derék öreg úr, *Graven Lajos*, a boldogúlnak irodalmi hagyatékában talált, Rákóczi-korra vonatkozó eredeti és másolt iratokat alólirottak ajándékozta. Ezek között van a nagy-szombati jezsuitarendháznak 1706. és 1707. évekbeli terjedelmes naplókönyve, újabb, *Kazinczy* által vettett másolatban. A nagy-szombati jezsuiták közül a külföldi származásúakat a hatalmas *Bercsenyi* — mint tudjuk — még 1704-ben kiűzette az országból: azonban a magyarokat, a tanuló ifjúság oktatása céljából meghagyta, sőt a rendnek a szécsényi országgyűlés határozata értelmében 1706. tavaszán bekövetkezett általános kitiltása után is, kivételképen, Kassán és Nagy-Szombatban — a két főiskolában — speciális védelme alá vette. Ekként a kuruczok fővezérének oltalmazó szárnyai alatt élven, természetesen, ők sem mutatták, nem mutathatták magokat

idegeneknek a szabadság ügyétől, s voltak köztük szívökben igaz magyarok is. Aminthogy ezen rendházi napló írója — vagy írói — sem tanúsítanak ellenszenvet a kuruczok iránt, s meglehetősen pártatlanul írnak. A napi híreket bejegyzik, a mint épen hallják; és van bennök annyi igazságszeretet, hogy ha egyik-másik bejegyzett hírről utóbb alaposabban értesülnek, helyreigazítják. A helyben, vagy közvetlen szomszédságban történt eseményekről szóló bejegyzéseik általában megbízhatók. Mivel pedig e rendtagok képzetek, szemesek, az eseményeket élénken megfigyelők valának, és sokoldalú — kivált egyházi férfakkal fentartott — összeköttetésekkel bírtanak mindkét párton: följegyzéseik bőveek s a történetbúvár számára nem megvetendő kútfő-készletet képeznek. Persze, hogy kritikával használandók, — a mi egyébiránt másnemű forrásokra nézve is szabály.

Nos hát, a nagy-szombati jezsuita-napló a győrvári harcra, Heister elfogatására vonatkozólag is sok bejegyzést tartalmaz, még pedig majdnem kivétel nélkül hiteleseket. Nevezetesen vannak közöttük névszerint megjelölt közvetlen kútfőkből merített becses értesülések: pl. a Somogyi Ádám ezredesnek Esterházy Antalhoz írott, vagy Bottyán generális bizodalmas tábori papjának, Újváry Mihálynak, Érsek-Újvártt kelt leveleiből vettek. Mi az összhatás és a közhangulat jellemzése kedvéért valamennyit közöljük, diákból, lehető hűséggel, magyarra átfordítva. (A kinek netalán az eredeti szöveg tetszenék, kívánatra azzal is szolgálhatunk.)

* * *

A győrvári fényes diadal első híre november 16-kán hatott el Nagy-Szombatba; legalább a naplókönyv ezen a napon emlékezik meg róla legelőször, még pedig mindjárt elég terjedelmesen, ekkép:

«16. Novembris. Ma beszélte Kovács úr: levelet kapott, hogy Bezerédi uram Dunántúl megverte Heister Hannibál cs. tbkot, hadaiból másfélezer részint németet, részint horvátot, részint rácot leölvén, magát Heister generálist elfogván és Újvárba kísértetvén. Mondják, hogy már «Te Deum Laudamus»-t tartottak e diadalom-

ért mind Újvárott, mind Nyitrán. A hír megerősítése és a részletekről való tudósítás bevárandó még.»

«17. *Novembris.* Ma Jambrekovich úr, Bezerédi uramnak túl a Dunán a császáriak ellen tett actiója tegnapi hírére megerősíti, a következő körülményes tudósítással, hogy tudniillik Bezerédi Imre, Szent-Imre napján báró Andrássy Istvánnal Pápán alól megtámadta a varasdi cs. tábornokot (Heister altbgyot, a ki e tisztet is viselte) és a harc egész estéig húzódott. A következő napon újból támadván, némi kárt okozott; mígnem a harmadik napon, úgy mint nov. 8-kán, oly keményen ismétlé rohamát, hogy a császáriakat megfutamtatá, táborukat fölégette, s a futókat Kanizsáig üldözte. A császári hadakból háromezerig valót mondanak, hogy elesett, sok zászlójukat, 14-et elnyertek, magát Heister generált elevenen elfogták, a kit is — a mint hírlik — tegnap vittnek be Újvárhoz. Három ágyúját is elnyerték, a többi hadi szereivel együtt. A mikor ez történt: Storenberg general (Guido, a cs. fővezér), Bécsben időzött.»

«18. *Novembris.* A magyarok győzedelmét Heister ellen újból megerősítik ma is, azon hozzáadással, hogy a magyarok oly vitézül harcoltak, hogy daczára 40 tisztjük megsebesülésének és többek megöletésének, mégis kitartón mindaddig küzdöttek, mígnem kivívták a diadalt.»

«22. *Novembris.* Amadé báró, ki tegnap érkezett ide a Csallóközből, állítja, hogy a császáriak parancsnokával Hartpurggal Samarján beszélvén, ettől hallotta, hogy a minapi dunántúli harczon a császáriakból 3000 maradt halva a helyszínén, a futásközben pedig körülbelül kétezer vészett el. Hasonlóképen azt is hírlilik, hogy a császáriakat túl a Dunán még két helyütt megpaskolták, úgy mint Székes-Fejérvár alatt és Földvárnál.»

«23. *Novembris.* Ma érkezett ide Bokros Pál (kurucz ezredes) úrnak egy levele, hogy legközelebb egy német századot (az ausztriai széleken) annyira levagdalt: csakis hárman szaladhattak el; kilenczet elfogott, a többi mind elesett. Egynéhány táborig szekeret is nyert. Ugyancsak Bokros e levele szintén megerősíti a magyarok dunántúli győzedelmét is; hogy ezek 13 német s 20 horvát és rácz zászlót foglaltak el. A 13 standár alatt 800 német volt, (Heister dragonos-ezrede).

N. B. Eme harcznak három napig való tartását úgy magyarázzák, hogy a magyarok a diadalt az első napon kiküzdvén, a rákövetkező két napon át folyvást üldözték a császáriakat. Azt mondják, hogy ezen nagy kergetésben a szaladó Heister generál alól három paripa dőlt vala ki, dögölve; végre a negyedikén érte utól s fogta el őt egy fiatal, 17 éves zászlótartó (*Sibrik Gábor*), a ki is az altábornagy életét megmenté: mert a vele nyargaló két másik magyar katonával (Mészáros István, devecseri és Kis Miska, pápai közvitézek), a kik Heistert már le akarták vagdalni, hüvelybe dugatta a kardot. Mely ifjú zászlótartót azután az elfogott tábornok, úgy mondják, 200 arannyal ajándékozá meg, életének megtartásáért.»

«25. *Novembris*. A dunántúli victoriát Somogyi (Ádám) ezredes levele is megerősíti, a ki azt írja gr. Esterházy Antal generálisnak, hogy a harczhelyen háromezer veszett és a futókat iszonyú mészárlással négy mérföldig üldözték a győztesek; továbbá, hogy a futásközben foglyúl ejtett Heister generált már bekisérték Újvárbá. A csata után 800 rácz Egervárba menekülvén, a magyarok körülzárolták őket; a kik is kegyelmet kérve s nyerve, feladták az erődöt, — s csupán ezek távozhattak ép bőrrel; hanem ők sem sokáig: mivel más magyaroktól (talán a kegyetlen dúlásaikért bosszús földnépétől, a vagy a kicsapó simontornyaiak és Berthóti Zsigmond-féle portyázóktól) egész a Dráva vizéig üldöztettek. Átmenekülhetett-e közülök valaki a folyamon? vagy általában menekülhetett-e valahová? még bizonytalan.»

«27. *Novembris*. Ma azt beszélték a dunántúli győztes magyarokról, hogy a császáriakat, nevezetesen Storenberg Maximiliánt és Ebergényit, német és horvát, rácz csapataikkal, berekesztették Kőszeg városába, a hol is Bezerédy és a többi conföderált hadak körülzárolva tartják őket. Bezerédy két reguláris regimentet kért segítségül Esterházy Antal tbktól; melyek ha idejében odaérkeznek: a kuruczok jó sikerrel biztatják magokat.»

«1. *Decembris*. Hírlik, hogy gr. Storenberg Miksa a magyaroktól kapott sebben Kőszegen meghalt.» (Sebet kaphatott: de meg nem halt.)

«3. *Decembris*. Ma érkezett ide ft. Újváry Mihály úrnak, Bottyán generális úr káplánjának Érsek-Újvárról november 28.

kelt levele, a melyben írja: 1-ször, hogy együtt ebédelt Heister Hannibál generállal, Bottyán tábornok úr asztalánál; a hol is, midőn behozták és kibontották az *elnyert 34 zászlót*, — melyek részint német, részint horvát, részint rácz lobogók, — láttukra a fogoly Heister tbk. elkezdett könnyezni. 2-szor. Heistert nov. 26-kán vitték el onnan, Murány felé.¹⁾ 3-szor. Heister azon (győrvári) harczon *4000 embernél többet vesztett*. 4-szer. Hírlelik, hogy legújabbban Pálffy generál kimenvén Győrből 1500 emberrel Szent-Márton felé, a magyarok megverték és magát is elfogták volna. De ez megerősítésre váró hír.²⁾ 5-ször. Vojnovich báró, horvát úr, a conföderált magyarok részére a tenger melléken, mint mondják, 3000 embert toborzott már, a kikkel be fog ütni Horvátországba. 6-szor. Bottyán generális közelebről általkel a Dunán hadakkal, s helyette a dunamelléki vezényletet gr. Esterházy Dániel tbk. fogja átvenni.»

«14. Decembris. Állítják, hogy a minapi (győrvári) harczon elveszett sok horvát nemes halála miatt lett elkeseredésből nagy zendülés támadt Horvátországban, és ennek a lázadásnak lecsön-desítésére kellett gr. Pálffy János bánnak odaútni.»

«19. Decembris. Hogy gr. Pálffy bán Horvátországba útazott, az ott támadt zavargás lecsillapítására, confirmáltatik.»

«21. Decembris. Hírlik, hogy a múltkori veszedelemből megmegmenekült s csoportra verődött ráczokat Bezerédy uram ismét megverte.»

«28. Decembris. Beszéli, hogy a dunántúli győztes katonáknak Rákóczi fejedelem jutalomdíjat küldött, fele részben ezüst-pénzül, a tisztek számára pedig (vitézi érdemrendekül szolgálendő) nagyobb aranyérmeket adományozott.»

* * *

¹⁾ De útjokban betérének vele Bercsényi ekkori főhadiszállására, Bajmóc várába, hol azután több napig tartóztatták.

²⁾ Dec. 5-ke alatt azután e hírt úgy módosítja, újabb értesülés szerint: igaz, hogy Győr-Szent-Mártonnál a kuruczok elfogták *Pálffyt*, — csakhogy nem *Jánost* a bánt és tábornokot, hanem gr. *Pálffy Leopold* ezredest.

Eddig a nagy-szombati jezsuita-napló bejegyzései a győrvári diadalról. Láthatjuk, hogy egészben véve a valóságnak megfelelő, s az eddig ismert részleteket néhány új, érdekes mozzanattal kiegészítő tudósítások. Hogy pedig a napló-író, Béri Balogh Ádám helyett a harcz főhőseként mindig Bezerédyt említi: e körülmény abban leli magyarázatát, hogy Balogh Ádám hírneve ekkor még nem vala olyan nagy, miként Bezerédyé; őt inkább csak a Dunán-túl ismerték még. Meggyőződhetünk egyszersmind e naplójegyzetekből arról a nagy és tartós hatásról is, melyet a kurucz hadaknak e fényes diadala országszerte keltett.

És ezzel bezárjuk mi is a győrvári győzedelemről egybe-gyűjtött újabb adataink sorát.

THALY KÁLMÁN.